

VEENE TEABEMÕJUTUSTE GEVUSELE VASTAMINE BALTI RIIKIDES: EESTI, LÄTI JA LEEDU LÄHENEMISTE VÕRDLOS

Johannes Voltri

ÜLEVAADE. Alates 2016. aastast on avaldatud arvukalt uuringuid ja teadusartikleid, mis käsitlevad teabemõjutustegevuse (peamiselt väärteabe) olemust, levimust ja põhjuseid, kuid võrdlemisi vähe on uuritud seda, millised on üldse demokraatlike riikide võimalused teabemõjutustegevusele vastu seista. Artikli^{*} põhieesmärk on uurida ning võrrelda Eesti, Läti ja Leedu valitsuste lähenemisi Vene teabemõjutustegevusele vastamisel. Töö annab samal ajal ka põhjaliku ülevaate kolme väikeriigi tegevusest. Autor uurib, kuidas mõistavad Balti riigid teabemõjutustegevusele vastamist oma strateegilistes dokumentides, ning keskendub seejuures kolmele valdkonnale: strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus, meediakirjaoskuse loimimine riiklikku õppekavasse ning meediapoliitika ja muu regulatiivne tegevus.

Märksõnad: infomõjutustegevus, Venemaa, propaganda, Eesti, Läti, Leedu, riigikantselei, meedia, ajakirjandus, Hellman, Nothhaft

Keywords: information influence, Russia, propaganda, Estonia, Latvia, Lithuania, government office, media, journalism, Hellman, Nothhaft

1. Sissejuhatus

Meie meediaruumi haavatavus väärteabe ja teabemõjutustegevuse suhtes, nagu trollimine, robotvõrgud (*botnet*) või rohujuurepesu¹, ei tohiks 2021. aastal enam kellelegi üllatusena tulla. Viimast aastat ei iseloomusta mitte ainult koroonaviiruse pandeemia, vaid ka niinimetatud infodeemia: omamoodi teabekorratus, mis valitsuste usaldusväärsust õõnestades pidurdab ülemaailmseid jõupingutusi saada viirus kontrolli alla, seades näiteks kahtluse alla kaitsemaskide kohustuslikkuse või vaktsiinide ohutuse². 2018. aastal

* Uurimistööd on finantseerinud projekt SHVEI19127.

¹ Inglise keeles *astroturfing*. Eesti keeles on kasutatud ka terminit *võlts-rohujuureliikumine*.

² Hansson, S.; Orru, K.; Torpan, S.; Bäck, A.; Kazemekaityte, A.; Meyer, S. F.; Ludvigsen, J.; Savadori, L.; Galvagni, A.; Pigrée, A. 2021. COVID-19 information disorder: six types of harmful information during the pandemic in Europe. – Journal of Risk Research, Vol. 24 (3–4), pp. 380–393. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13669877.2020.1871058> (01.09.2021).

tunnetas 80% eurooplastest väärtetavet probleemina enda riigile, aga ka demokraatiale laiemalt³. Vassimine ei ole ebaseaduslik demokraatlikes ühiskondades, mis on rajatud ideede vaba levitamise põhimõttele, nagu ei ole tingimata taunitav ka kogu väärtetave, mida levitatakse. On palju riiklikke legitiimsete õiguste ja kavatsustega huvirühmasid (nt lobistid, suhtekorraldajad), kes võivad kasutada väärtetabe edastajatega sarnaseid meetodeid. Seega on oht, et teabemõjutustegevuse vastu võitlemisel piirame ka avalikku debatti.

Kui riigijuhtide, näiteks Bolsonaro või Trumpi, tegevust hindab kodanikond valimiskastide ees, siis välismaalt pärinevad koordineeritud teabeoperatsioonid, mille eesmärk on avalikku debatti mõjutada, ohustavad riigi üldist julgeolekut ja nõuavad otsekohesemat vastust. Balti riikidele pole see uudiseks – neile polnud vaja uut kriisi, mis tuletaks meelde väärtetabega seotud võimalikke ohtusid ühiskonnale. Juba iseseisvuse taastamisest saati on Eesti, Läti ja Leedu pidanud vastu seisma Vene teabeoperatsioonidele, mis on eriti intensiivistunud pärast Krimmi annekteerimist 2014. aastal.

Alates 2016. aastast on avaldatud arvukalt uuringuid ja teadusartikleid, mis käsitlevad teabemõjutustegevuse (peamiselt väärtetabe) olemust, levimust ja põhjuseid. Samas on võrdlemisi vähe uuritud seda, millised on üldse demokraatlike riikide võimalused teabemõjutustegevusele vastu seista või seda mõjusalt hallata. Nagu Pamment jt⁴ märgivad, keskendub vaid vähem kui üks protsent viimastel aastatel avaldatud enam kui tuhandest väärtetavet käsitlevast artiklist selle tõrjumisele.

Mõistmata teiste riikide arusaamu ja lähenemisi, on demokraatlikel riikidel keerulisem kujundada tõhusat poliitikat teabemõjutustegevuse vastu võitlemiseks. Siinne artikkel soovib anda sellesse oma panuse. Töö põhieesmärk on uurida ja võrrelda Eesti, Läti ja Leedu valitsuste lähenemisi Vene teabemõjutustegevusele vastamisel, samal ajal antakse ka põhjalik ülevaade kolme väikeriigi tegevustest. Töö keskendub avaliku sektori tegevusele, jättes kõrvale meedia ja kolmanda sektori algatused, näiteks meedia faktikontrollid või haridusprojektid. Samuti ei ole eesmärk Baltimaade lähenemisviiside

³ Euroopa Komisjon 2018b. Flash Eurobarometer 464. Fake news and disinformation online, April. <https://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/flash/surveyky/2183> (06.05.2021).

⁴ Pamment, J.; Nothhaft, H.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A. 2018. Countering Information Influence Activities: The State of the Art, versioon 1.4. Strateegilise kommunikatsiooni osakond, Lundi ülikool. Teadusraport, p. 174. <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/28697.pdf> (05.05.2021). [Pamment *et al.* 2018]

võrdlemisel mõista, miks riigid käituvad nii, nagu nad käituvad, ehk millega seletada riikidevahelisi erinevusi.

Töös uuritakse ja võrreldakse Balti riikide vastumeetmeid Vene teabeoperatsioonidele vastamisel, eesmärk on luua uus arusaam parimatest tavade-st, millest teised riigid võiksid sarnase poliitika kujundamisel lähtuda. Ehkki töö keskmes on Venemaalt pärineva vaenuliku teabemõjutustegevuse tõkestamine, usub autor, et saadud teadmised osutuvad viljakaks ka üldsemalt teabekorratuse⁵ haldamisel.

Selleks, et mõista viise, kuidas riigid võivad üldse teabemõjutusele reageerida, tuginetakse Maria Hellmani ja Charlotte Wagnssoni⁶ analüütilisele raamistikule, mis keskendub samuti suuresti Balti riikidele. Hellman ja Wagnsson pakuvad välja neli strateegiat, mis on demokraatlike riikide käsutuses, et Vene teabemõjutustegevusele vastata: vastandumine (*confronting*), naturalisatsioon (*naturalising*), tõkestamine (*blocking*) ja eiramine (*ignoring*). Autor pole siiani teadlik ühestki teisest suuremast uurimusest, milles Hellmani ja Wagnssoni raamistikku päriselu juhtumitele kohaldataks.

Teoreetiliselt toetub autor teabemõjutustegevuse mõistmisel ka Howard Nothhafti, James Pammenti, Henrik Agardh-Twetmani ja Alicia Fjällhedi⁷ süsteemse haavatavuse mudelile, mis aitab mõista, mis teeb teabemõjutustegevuse nii illegitiimseks, et seda saab pidada juba vaenulikuks. Ühtlasi selgitab mudel ka lääne liberaalse demokraatia kimbatust teabemõjutustegevusele reageerimisel. Nothhaft jt väidavad, et internetiajastu saabudes on Lääne arvamusloome mudel üha enam pööranud just nende ühiskondade vastu, mida see toetab, kuna teabemõjutust (nt trollid või robotvõrgud) on järjest raskem ehedast suhtlusest eristada. Nad pakuvad⁸ välja ka

⁵ Wardle ja Derakhshan (2017) kasutavad sõna *teabekorratus* (*information disorder*) vääртеabe katusterminina. See vääртеave jaguneb nende raamistiku järgi misinformatsiooniks (vääртеave, mis ei ole pahatahtlik), desinformatsiooniks (pahatahtlik vääртеave) ja malinformatsiooniks (pahatahtlik teave, mis on tõene). Vt Wardle, C.; Derakhshan, H. 2017. Information Disorder: Towards an interdisciplinary framework for research and policy making. Euroopa Nõukogu. <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (05.05.2021). [Wardle, Derakhshan 2017]

⁶ Hellman, M.; Wagnsson, C. 2017. How can European states respond to Russian information warfare? An analytical framework. – European Security, Vol. 26 (2), pp. 153–170. <https://doi.org/10.1080/09662839.2017.1294162> (05.05.2021). [Hellman, Wagnsson 2017]

⁷ Nothhaft, H.; Pamment, J.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A. 2018. Information influence in Western democracies: a model of systemic vulnerabilities. – Bjola, C.; Pamment, J. (eds.). Countering Online Propaganda and Extremism. The Dark Side of Digital Diplomacy. London ja New York: Routledge, pp. 28–43. [Nothhaft et al. 2018]

⁸ Pamment et al. 2018, pp. 16–17.

diagnostikavahendi, niinimetatud DIDI-kriteeriumid (pettus ‘*deception*’, kavatsus ‘*intention*’, häirimine ‘*disruption*’, sekkumine ‘*interference*’), et teha kindlaks, kas kommunikatsioonivõtted jäävad väljapoole seda, mida võib pidada legitiimseks suhtluseks.

Kokkuvõttes vastab autor artiklis järgmistele uurimisküsimustele:

- esiteks, kuidas mõistavad Eesti, Läti ja Leedu teabemõjutustegevuse vastu võitlemist;
- teiseks, milliseid meetmeid on Eesti, Läti ja Leedu võtnud vastu teabemõjutustegevuse tõrjumiseks;
- kolmandaks, millised erinevused on Eesti, Läti ja Leedu lähenemistes.

Järgnevatel lehekülgedel antakse esmalt ülevaade akadeemilisest kirjandusest, kus tuuakse esile, millised on üldse valitsuste võimalused teabemõjutustegevusele vastata ning mis muudab selle niivõrd keerukaks. Seejärel tutvustatakse materjale ja meetodeid, mida kasutati uurimisküsimustele vastamisel. Vastused uurimisküsimustele esitatakse tulemuste peatükis, kus antakse alguses ülevaade, kuidas Balti riigid mõistavad teabemõjutustegevust oma strateegilistes dokumentides. Seejärel vaadeldakse lähemalt, kuidas kolm riiki teabemõjutustegevusele vastavad, keskendudes kolmele valdkonnale: strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus, meediakirjaoskuse lõimimine riiklikku õppekavasse ning meediapoliitika ja muu regulatiivne tegevus. Tulemustele järgneb ka põgus arutelupeatükk.

2. Valitsuste võimalused teabemõjutustegevusele vastamisel

Uus teabekeskond, kus poliitilise või mõttelise ruumi kontrollimine on olulisem füüsilise maa-ala kontrollimisest, on muutnud ka strateegiaid ja meetodeid, kuidas inimeste südamele ja mõistusele ligi pääseda ning inimesi kontrollida. Nagu Bjola ja Pamment⁹ mainivad, saab samu vahendeid, mis võimaldavad riikidel ehitada digisildasid välismaailmaga, et hõlbustada rahvusvahelist koostööd ja elavdada ettevõtlust, kasutada ka „nende riikide poliitilise ja sotsiaalse struktuuri õõnestamiseks“.

⁹ Bjola, C.; Pamment, J. (eds.) 2018. Countering Online Propaganda and Extremism. The Dark Side of Digital Diplomacy. London, New York: Routledge, p. 2. [Bjola, Pamment 2018]

Teabemõjutustegevuse illegitiimsus (kuid mitte tingimata ebaseaduslikkus¹⁰) tuleneb Nothhafti jt sõnul kolmest moraalsest põhjusest¹¹: (1) nad rikuvad reegleid (nt valetatakse), (2) nad kasutavad ära haavatavust ja nõrkusi (nt muudab sotsiaalmeedia kommentaaride anonüümsus võimatuks „otsustada, kas poliitilised kommentaarid esindavad kodanike tõelist enamust või võõrriigi mõju“) ja (3) nad toetuvad pettusele, jälgendades inimeste ära kasutamiseks avaliku arutelu seaduslikke vorme.

Pamment jt¹² on pakkunud välja veel neli tegurit, et teha kindlaks, kas teabemõjutustegevus kujutab endast mõjutuskampaaniat, millele peaks vastama: pettus (nt desinformatsioon), kavatsus (osaline sooritab tegusid vaenulike kavatsustega), häirimine (teod õõnestavad, kahjustavad või takistavad ühiskondlike institutsioonide toimimist) ja sekkumine (nt välismaised toimijad, kellel teiste siseasjadesse asja pole). Neid nelja kriteeriumit tuleb sündmusteahelas, mille osa nad on, vaadelda terviklikuna, kuna kriteeriumi olemasolu võib olla osa täiesti normaalsest poliitilisest ja suhtekorralduslikust tegevusest. „See pole juhus, et teabemõjutustegevuses rakendatavad tehnikad kattuvad ajakirjanduse, avalike suhete, avaliku diplomaatia, lobitöö ja avalike suhetega, nende tehnikate matkimine on osa *modus operandi*st“¹³.

Mõjutustegevuse taga olevad isikud ei pea tingimata olema vaenulikud ega töötama teiste riikide valitsuste heaks, kuigi nad võivad üksteist avitada. Nagu Wardle ja Derakhshan¹⁴ märgivad, on desinformatsioonikampaaniaid kavandavate tegelaste motivatsioon väga erinev nende omast, kes sotsiaalmeedias lõpuks postitusi teevad. Lisaks poliitilisele motivatsioonile, näiteks Vene teabeoperatsioonid, on tihtipeale olulised ka rahalised, sotsiaalsed ja ideoloogilised tegurid¹⁵. Reklaamitulu (niinimetet *clickbait*) teenimiseks võidakse luua terveid vääртеabeettevõtteidki¹⁶.

¹⁰ Legitiimsuse all peab autor silmas mõjutustegevuse vastavust ühiskonnas kehtivatele (käitumis)normidele. Kuigi mõjutustegevus võib olla igati seaduslik, ei pruugi see ühiskonna silmis siiski olla aktsepteeritav või eetiline.

¹¹ Nothhaft *et al.* 2018, p. 42.

¹² Pamment *et al.* 2018, pp. 16–17.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Wardle, Derakhshan 2017, p. 23.

¹⁵ Marwick, A.; Lewis, R. 2017. Media Manipulation and Disinformation Online. Data & Society Research Institute. https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf (05.05.2021); vt ka Wardle, Derakhshan 2017.

¹⁶ Tambini, D. 2017. How advertising fuels fake news. LSE Media Policy Project Blog, February 24. <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2017/02/24/how-advertising-fuels-fake-news/> (05.05.2021).

Me teame palju rohkem teabemõjutustegevuse tehnikate ja olemuse¹⁷ kohta kui tõhusatest meetmetest selle vastu võidelda. Nii märgivad Bjola ja Pamment¹⁸, et sellise kirjanduse osakaal, mille lähtekohaks on just teabemõjutustegevusele vastamine või selle tõrjumine, on vähem kui protsent kogu infomõjutust käsitlevast kirjandusest.

Olukorra teeb tüsilikuks tõsiasi, et teabemõjutustegevust kui sellist on keeruline tõendada. Kuna piir sõja ja rahu vahel on infosõjas hägune, on keeruline reageerida ka infooperatsioonidele¹⁹. „Kuna muud nähtavat kriisi ei ole, ei soovi me mõista mõjutustegevust sellisena, nagu ta on – rünnakuna. Kuna me ei usu, et võiksime olla rünnaku sihtmärk, ei leia me ka jõudu, et end selle vastu kaitsta.“²⁰ Pammenti jt²¹ arvates teeb teabemõjutustegevuse tõendamise probleemseks veel ka asjaolu, et välised toimijad püüavad ära kasutada ühiskondlikku haavatavust, töötades kodumaiste varisaliste (*proxy*) kaudu, kes tegutsevad seaduskuulekalt ning keda ei saa seega aruteludest välistada. „Ühest küljest võib *laissez-faire*-suhtumine tuua kaasa üha rängemad ja ebaõiglasemad katsed mõju avaldada, teisalt ohustavad nõudmised diskussiooni modereerida või maha suruda avatud ja vaba arutelu kui liberaalse ühiskonnakorralduse üht suurimat voorust,“ leiavad nad²².

Demokraatlike riikide jaoks on seega põhiküsimus, kuidas võidelda teabemõjutustegevuse vastu, kahjustamata seejuures demokraatlikke institutsioone ja protsesse ning austades sõnavabadust. Kuna valitsuse sekku mist võib tõlgendada sõnavabaduse piiramisena, väidavad mõned²³,

¹⁷ **Darczewska, J.** 2014. The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study. – Point of View-OSW Centre For Eastern Studies 42. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf (05.05.2021); vrd **Giles, K.** 2016. Handbook of Russian information warfare. Rooma: NATO Kaitsekolledž. Fellowship Monograph Series. <http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=506> (05.05.2021); vrd ka **Helmus, T. C., Bodine-Baron, E., Radin, A., Magnuson, M., Mendelsohn, J., Marcellino, W.; Bega, A.; Winkelman, Z.** 2018. Russian social media influence. Understanding Russian propaganda in Eastern Europe. RAND Corporation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2200/RR2237/RAND_RR2237.pdf (05.05.2021). [**Helmus** 2018]

¹⁸ **Bjola, Pamment** 2018, p. 174.

¹⁹ **Jantunen, S.** 2018. Infosõda. SA Kultuurileht. Esimest korda avaldatud 2015. aastal, lk 38. [**Jantunen** 2018]

²⁰ **Jantunen** 2018, lk 204.

²¹ **Pamment et al.** 2018, pp. 87–88.

²² **Pamment et al.** 2018, p. 11.

²³ Nt **Gordon, G.** 2017. Canada's government shouldn't be in the business of policing 'fake news'. – CBC News, February 22. <https://www.cbc.ca/news/opinion/government-fake-news-1.3993128> (05.05.2021).

et teabemõjutustegevuse vastu võitlemine ei peaks üldse olema valitsuste ülesanne.

Kuna lihtsaid lahendusi pole, peab edukas vastus teabemõjutustegevusele hõlmama kõiki ühiskonnaosi²⁴. Sellise avara julgeolekukäsituse peamine põhimõte peaks olema usalduse loomine. Nagu märgib ka Euroopa Komisjon²⁵, loovad „madala usaldustasemega kõrgelt polariseerunud ühiskonnad soodsa pinnase ideoloogiliselt motiveeritud väärteabe tootmiseks ja levitamiseks“. Ühiskonnad peaksid seega püüdma saavutada kerksust, kus avalikke asutusi ja meediat usaldatakse (nii on inimesed manipuleeriva teabe suhtes kriitilisemad) ning riik on võimalikeks ohtudeks valmis ja nendest teadlik, olles samas ka võimeline nende korral tegutsema²⁶.

Kerksa ühiskonnani jõudmise võti on teadlikkuse suurendamine strateegilise kommunikatsiooni kaudu. Bolt ja Haiden²⁷ näevad strateegilist kommunikatsiooni kui „terviklikku lähenemist suhtlemisele, mis põhineb väärtustel ja huvidel, hõlmates kõike, mida toimija keskkonnas eesmärkide saavutamiseks teeb“. Tõhus strateegiline kommunikatsioon peaks hajutama desinformatsiooni, propaganda ja valed, mille eesmärk on eksitada avalikku arvamust, süvendada sotsiaalseid pingeid ja õõnestada usaldust valitsuste vastu²⁸.

Strateegiline kommunikatsioon on siiski pelgalt abivahend psühholoogilise kaitse laiemas käsituses, mis näiteks Rootsis kätkeb endas pettuse

²⁴ **Althuis, J.; Strand, S.** 2018. Countering fake news. – Althuis, J.; Haiden, L. (eds.). Fake news: a roadmap, pp. 68–77. Riia: NATO Strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus. <https://www.stratcomcoe.org/fake-news-roadmap> (05.05.2021); vrd ka: **European Integration Studies Centre [EISC]** 2018. Lithuanian-Swedish Roundtable Expert Discussions on Social Resilience and Psychological Defence. Policy brief. [http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief\(1\).pdf](http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief(1).pdf) (06.05.2021). [EISC 2018]; **Milo, D.; Klingová, K.** 2016. Countering Information War Lessons Learned from NATO and Partner Countries: Recommendations and Conclusions. Bratislava: Globsec. https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/09/countering_information_war.pdf (05.05.2021); **Pamment et al.** 2018.

²⁵ **Euroopa Komisjon.** 2018a. A multi-dimensional approach to disinformation. Internetis levivate võltsuudiste ja väärinfoga tegeleva kõrgetasemelise komisjoni eksperdirühma raport. Luxembourg: Euroopa Liidu kirjastus, p. 11. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en> (05.05.2021). [**Euroopa Komisjon** 2018a].

²⁶ **EISC** 2018.

²⁷ **Bolt, N.; Haiden, L.** 2019. Improving NATO strategic communications terminology. NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus. <https://www.stratcomcoe.org/improving-nato-strategic-communications-terminology-0> (05.05.2021).

²⁸ **Shea, J.** 2016. Resilience: a core element of collective defence. – NATO Review, March 30. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html> (05.05.2021).

ja desinformatsiooni vastu võitlemist, kättesaadava platvormi võimaldamist riigiasutustele kriisi korral, et levitada teavet ja tugevdada kodanike taht kaitsta riiki²⁹. Avalikkuse teadlikkuse suurendamiseks võib korraldada näiteks koolitusüritusi ja meediakampaaniaid, kuid rõhku tuleks pöörata ka inimeste omavastutuse suurendamisele hariduse ja meediakirjaoskuse edendamise kaudu³⁰.

Teadlikkuse suurendamiseks on hädavajalik keskenduda teabemõjutustegevuse sihtrühmadele: mõista tegureid, mis muudavad need rühmad mõjutatavaks (nende motivatsiooni, hirme ja ootusi), samuti viise, kuidas nende rühmadega sobilike narratiivide abil kontakti saada. Pamment jt rõhutavad, et erilist tähelepanu tuleks pöörata otsustajate, ajakirjanike, riigiametnike ja teiste ühiskonnas olulise tähtsusega osaliste teavitamisele³¹. Kirjanduses³² märgitakse ka seda, et kuna inimesed kipuvad veenmisele mitte alluma ja võivad selle asemel oma olemasolevaid veendumusi veelgi tugevdada, on mõjusam välja selgitada tehnikad, kuidas teabemõjutustegevus toimib, mitte võidelda manipulatsioonide vastu. Nagu Jantunen³³ rõhutab, ei ole hübridohtude vastu võitlemiseks paremat lahendust kui sage ja süstemaatiline avalik arutelu nendel teemadel.

Polyakova ja Fried³⁴ nendivad, et lääneriikide valitsused on alles viimastel aastatel avastanud teabemõjutustegevusega võitlemise olulisuse. Nad kirjutavad³⁵, et valitsused on nüüd liikunud probleemi tunnistamisest kaugemale „katse-eksitusperioodile, kus katsetatakse uusi ideid ja lahendusi desinformatsiooniga võitlemiseks ja selle vastu kerksuse saavutamiseks, ehkki ebaühtlaselt ja tagasilöökidega“. Mõned Euroopa riigid, näiteks Baltikum, Põhjamaad ja Ühendkuningriik, on juba mõnda aega olnud kindlameelsed Vene mõjutustegevusele vastu seismisel. Teised, näiteks Põhja-Makedoonia pärast Venemaa püüdlusi rikkuda Kreeka ja Põhja-Makedoonia lepingut või Hispaania

²⁹ EISC 2018, p. 4.

³⁰ Pamment *et al.* 2018; Polyakova, A.; Fried, D. 2019. Democratic defense against disinformation 2.0. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/democratic-defense-against-disinformation-2-0/> (05.05.2021). [Polyakova, Fried 2019]

³¹ Pamment *et al.* 2018, p. 92.

³² Jantunen 2018; Paul, Chr.; Matthews, M. 2016. The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model. Why It Might Work and Options to Counter It. RAND Corporation. <https://www.jstor.org/stable/resrep02439> (05.05.2021).

³³ Jantunen 2018, lk 244.

³⁴ Polyakova, Fried 2019.

³⁵ *Ibid.*, p. 1.

pärast Venemaa mõjuoperatsioone Kataloonias, on alles hiljuti n-ö ärganud³⁶. Hispaanias loodi näiteks enne 2019. aasta valimisi eriüksused, et võidelda hübriidohtude vastu³⁷.

Pöörates tähelepanu ühiskondade käsutuses olevatele teabemõjutustegevuse vastu võitlemise strateegiatele ja meetmetele, tunnistab Stray³⁸, et kuigi meil on külma sõja ajal desinformatsiooni vastu võidelnud asutuste kohta häid andmeid, on siiski puudu kirjandusest, mis arvestaks tänapäeva võrguühiskonda. Võrreldes Euroopa Liidu idasuunalise strateegilise kommunikatsiooni rakkerühma, Facebooki ja Hiina infoforežiimi tegevust, rühmitab Stray³⁹ selle kuue strateegia alla ümberlukkamise (*debunking*), ebaautentsuse paljastamise (nt robotvõrkude avalikustamine), alternatiivsed narratiivid, algoritmidega manipuleerimise (nt otsingumootorite sisu kategoriseerimisel), avaliku diskussiooni reguleerimise (*speech laws*, nt trahvid väärteabe jagajatele) ja tsensuuri. Althuis ja Strand⁴⁰ omakorda on esitanud vahendid, mis on riikidel kasutada. Nad väidavad, et valitsused tegelevad peamiselt kahte tüüpi tegevustega. Esiteks rakendavad nad seadusi, et piirata võltsuudiste levikut. Teiseks toetavad nad võltsuudiste kohta ühiskonna teadlikkust suurendavaid ning üldsust harivaid ühinguid ja ettevõtteid. See tähendab, et lihtsustatult on valitsustel regulatiivsed ja mitteregulatiivsed hoovad.

Terviklikuma teooriapõhise lähenemisviisi selle kohta, millised on demokraatlike valitsuste võimalused infosõjas vaenulikele narratiividele vastu

³⁶ *Ibid.*, p. 4.

³⁷ **Abellán, L.** 2019. Spain launches unit to fight disinformation ahead of elections. – El País, 11. märts. https://english.elpais.com/elpais/2019/03/11/inenglish/1552290997_611483.html (05.05.2021). – Desinformatsiooni ja teabemõjutustegevuse ohjamiseks vastu võetud seadustest annavad põhjalikuma ajakohastatud ülevaate järgmised tekstid: **Robinson, O.; Coleman, A.; Sardarizadeh, S.** 2019. A report of anti-disinformation initiatives. Oxford Internet Institute. <https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/08/A-Report-of-Anti-Disinformation-Initiatives> (05.05.2021); **Plasilova, I.; Hill, J.; Carlberg, M.; Goubet, M.; Procee, R.** 2020. Study for the assessment of the implementation of the Code of Practice on Disinformation. Brüssel: Euroopa Komisjon. https://ec.europa.eu/newsroom/dac/document.cfm?doc_id=66649 (05.05.2021).

³⁸ **Stray, J.** 2017. Defense Against the Dark Arts: Networked Propaganda and Counter-Propaganda. – Medium, February 27. <https://medium.com/tow-center/defense-against-the-dark-arts-networked-propaganda-and-counter-propaganda-deb7145aa76a> (05.05.2021).

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ **Althuis, J.; Strand, S.** 2018. Countering fake news. – Althuis, J.; Haiden, L. (eds.). Fake news: a roadmap, p. 69. Riia: NATO Strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus. <https://www.stratcomcoe.org/fake-news-roadmap> (05.05.2021).

seista, on esitanud Hellman ja Wagnsson⁴¹ oma analüütilise raamistikuga. Autorid pakuvad välja neli ideaalmudelit, mis kujutavad demokraatlike valituste käsutuses olevaid strateegiaid, mille abil Vene teabemõjutustegevusele vastata: vastandumine (*confronting*), naturalisatsioon (*naturalising*), tõkestamine (*blocking*) ja eiramine (*ignoring*).

Strateegiate uurimisel võetakse arvesse kaht mõõdet (joonis 2): aktiivne-passiivne (*engaging-disengaging*). Samuti seda, kas strateegia on suunatud sisse- või väljapoole (*inward projection – outward projection*). Aktiivsuse all peavad Hellman ja Wagnsson⁴² silmas, et vaenulikele narratiividele astutakse vastu, tootes ja levitades oma vastunarratiive või luues selleks vastavad kanalid. Passiivsus see-eest tähendab, et vaenulikele narratiividele ei pöörata üleliia tähelepanu, neist ei tehta väljagi. See võib tuleneda näiteks sellest, et riigid ei ole üldse teadlikudki neile suunatud narratiividest. Teine mõõde jagab strateegiad selle järgi, kas need on mõeldud eeskätt kodumaistele või välismaistele sihtrühmadele⁴³. Riigid võivad näiteks suunata narratiive välispublikule, et edendada oma mainet või teatud maailmavaadet ja saada seeläbi rohkem võimu. Teisalt võivad nad keskenduda kodumaisele publikule, kaitstes riigi diskursust välise mõju eest (nt meediakanalite tõkestamise teel) või võtmata konkreetseid kaitsemeetmeid. Seejuures tuginetakse hoopis demokraatlike institutsioonide võimele teaberuumi kaitsta ehk eiratakse välisnarratiive.⁴⁴

	Suunatud väljapoole	Suunatud sissepoole
Aktiivne	Vastandumine	Tõkestamine
Passiivne	Naturaliseerumine	Eiramine

Joonis 2. Hellmani ja Wagnssoni neli ideaalmudelit, mida demokraatlikud riigid kasutavad infosõjale vastamisel

Eestit mainivad Hellman ja Wagnsson vastanduva strateegia näitena, viidates venekeelse avalik-õigusliku ringhäälingukanali ETV+ käivitamisele 2015. aastal. Kanali sihtauditoorium on Eesti venekeelne vähemus, kes saab oma uudised ja teabe peamiselt Venemaalt pärinevatest telekanalitest, mille sisu on

⁴¹ Hellman, Wagnsson 2017.

⁴² *Ibid.*, p. 157.

⁴³ *Ibid.*, p. 158.

⁴⁴ *Ibid.*

kohandatud Balti riikidele. Nagu Helmus jt⁴⁵ ka mainivad, on „Moskva rahastatud meedia toodangu väärtus ja meelelahutustase tavaliselt oluliselt kõrgem“ valitsuse toetuste ning suurema mastaabisäästu tõttu. Hellman ja Wagnsson kirjutavad, et ETV+ eesmärk on „tasakaalustada ja tõrjuda Eestis paiknevate Vene telekanalite narratiive“ ning „takistada Venemaad vene vähemusele Eestis mõju avaldamast“⁴⁶.

Läti ja Leedu toovad Hellman ja Wagnsson⁴⁷ esile tõkestamisstrateegia näidetena, kus vastase olemasolu on selgelt tunnustatud ja sellega tegeletakse. Selmet sellele oma tegelikkuse versioone projitseerides vastu astuda, kaitses riik aga oma narratiivi, tõrjudes vastase omi. Strateegia on seega kaitsva loomuga ning suunatud siseauditooriumile: „Praktiline rõhk on piirangutel ja kontrollimeetmetel, nagu strateegiad teabe valikuliseks tõkestamiseks“⁴⁸. Ka Läti ja Leedu on valinud selle tee, piirates ajutiselt Venemaa telekanalite (nt RTR Planeta või REN TV) taasedastusõigust ja tõkestades sedasi ebasobivate narratiivide levikut. Alates 2013. aastast on Leedu ja Läti tõkestanud juurdepääsu Vene telekanalitele vastavalt kümnel ja viiel korral, karistades kanaleid valdavalt vaenu- või sõjaõhutamise eest.⁴⁹

Nagu Hellman ja Wagnsson ka märgivad⁵⁰, on ebatõenäoline, et need neli idealmudelit peegeldavad täpselt seda, kuidas valitsused infosõjale lähevad. Pigem eeldavad autorid, et riigid sobitavad strateegiaid omavahel. Nii

⁴⁵ Helmus *et al.* 2018, p. 67.

⁴⁶ Hellman, Wagnsson 2017, p. 159.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 161.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Sisuldasa on Lätis näiteks kõige karmimalt karistatud RTR-Planetat, kui 2016. aasta aprillis peatas riiklik elektroonilise massimeedia nõukogu (NEPLP) kanali taasedastusõiguse kuueks kuuks. Nõukogu tuvastas rahvusvaenu õhutamise märgid saates „Pühapäevaõhtu Vladimir Solovjoviga“, mis oli eetris 18. ja 19. jaanuaril 2015, ning 6. juulil 2015 eetrisse jõudnud saates „Vesti“. Näiteks 18. jaanuaril eetris olnud saates „Pühapäevaõhtu Vladimir Solovjoviga“ mõistavad saatejuht ja peaaegu kõik osalejad hukka Ukraina ning selle presidendi Porošenko agressiooni, mida toetavad Euroopa ja USA. Nõukogu tõi esile, et saateosalised suhtuvad Ukrainasse vaenulikult, viidates talle kui agressorile, ja väljendavad Donbasi separatistidele toetust. Näiteks, rääkides olukorrast Ukrainas, ütleb V. Rogov järgmist: „Nats, mittenats, fašist – see kõik on ainult retoorika. Peate mõistma, et Ukraina on natside (või fašistide – kuidas iganes te neid nimetate) okupeeritud territoorium. Nendega ei saa midagi kokku leppida. Saate neid ainult alistada.“ NEPLP 2016. NEPLP restricts rebroadcasting and distribution of Rossiya RTR in Latvia for six months, April 19. <https://www.neplpadome.lv/en/home/news/news1/neplp-restricts-rebroadcasting-and-distribution-of-rossiya-rtr-in-latvia-for-six-months.html> (05.05.2021).

⁵⁰ Hellman, Wagnsson 2017, p. 158.

näiteks on ka Lätis avalik-õiguslik televisioonikanal LTV7, mis edastab infot osaliselt vene keeles. Eestis seevastu oli uudisteagentuur Sputnik sunnitud 2019. aasta detsembris oma tegevuse lõpetama, ehkki Eesti valitsus viitas sulgemise põhjusena Euroopa Liidu Ukraina sanktsioonirežiimi rikkumisele, mitte kanalites edastatud infole (s.o väärtetebe).

3. Materjalid ja meetodid

Artikli empiiriline osa põhineb kuue strateegilise dokumendi eritlusel ja 13 ekspertintervjuul. Dokumendianalüüs kätkes endas võrdlust strateegia-dokumentidest, mis on kolmes Balti riigis alus vaenuliku teabemõjutus-tegevuse vastu võitlemisel. Nendeks on avalikult kättesaadavad riiklikud julgeoleku- ja kaitsestrateegiad, mille on enamasti heaks kiitnud kas parla-ment või valitsus (vt tabelit 1). Autor eritles teabemõjutustegevuse rõhu-asetust dokumentides ja kavandatud vastumeetmeid. Oluline on siinkohal rõhutada, et ainult strateegilistele dokumentidele tuginemine ei saa anda piisavat ülevaadet riiklikust lähenemisest ja meetmetest, sest suur osa teabest on salastatud või muul viisil avalikult kättesaamatu. Isegi mõned avalikult kättesaadavad dokumendid, näiteks Eesti riigikaitse arengukava 2017–2026 (2017), koosnevad salastatud osadest. Seega täiendab dokumendianalüüs riigiametnikega peetud usutelusid.

Tabel 1. Dokumendianalüüsis eritletud strateegilised dokumendid

Riik	Eritletud strateegilised dokumendid
Eesti	<ul style="list-style-type: none"> Julgeolekupoliitika alused 2017. <i>Koostas valitsus ja kiitis heaks riigikogu.</i> Riigikaitse arengukava 2017–2026 avalik osa. <i>Kiitis heaks valitsus.</i>
Läti	<ul style="list-style-type: none"> Riiklik julgeolekukontseptsioon 2019. <i>Kiitis heaks seim.</i> Riiklik kaitsekontseptsioon 2020. <i>Koostas kaitseministeerium, kiitis heaks valitsus, võttis vastu seim.</i>
Leedu	<ul style="list-style-type: none"> Riiklik julgeolekustrateegia 2017. <i>Kiitis heaks seim.</i> Julgeolekupoliitika valge paber 2017. <i>Koostas kaitseministeerium.</i>

Poolstruktureeritud ekspertintervjuud tehti nende institutsioonide riigi-asutuste esindajatega, millel on kas otsene või kaudne roll vaenulikule teabe-mõjutustegevusele vastamisel (vt tabelit 2). Lisaks strateegilise kommunikati-siooni üldistest arusaamadest, ülesehitusest ja koordineerimisest ülevaate andmisele, keskenduti ka valitsuse tegevusele valdkondades, mis pole otseselt

riigi julgeolekuga seotud, s.o meediakirjaoskusele ja kultuuripoliitikale. Rahaajal on haridus- ja kultuuriministeeriumitel relvajõududega võrreldes palju suurem roll ühiskonna pikaajalise vastupanuvõime suurendamisel infoohtude vastu. Ühtlasi on kaitse- ja julgeolekusektori tegevuse uurimine tüsiline, kuna suur osa teabest on salastatud. Kokku tegi autor 13 usutlust.

Tabel 2. Ekspertintervjuude jagunemine institutsiooniti ja riigiti

Riik	Asutus	Asutuse ülesanded
Eesti	1. Riigikantselei	Strateegilise kommunikatsiooni koordineerimine ja edendamine, meediapädevuse arendamine ühiskonnas, kriisikommunikatsioon
	2. Kultuuriministeerium	Meediapoliitika väljatöötamine
	3. Haridus- ja teadusministeerium	Meediakirjaoskuse lõimimine põhi- ja keskkooli õppekavadesse
	4. Kaitsevägi	Strateegiline kommunikatsioon kaitsevaldkonnas
Läti	1. Riigikantselei	Strateegilise kommunikatsiooni koordineerimine ja edendamine, kriisikommunikatsioon
	2. Kultuuriministeerium	Meediapoliitika väljatöötamine, meediapädevuse edendamine ühiskonnas
	3. Riiklik Hariduskeskus	Meediakirjaoskuse lõimimine põhi- ja keskkooli õppekavadesse
	4. Välisministeerium	Euroopa demokraatia tegevuskava seisukohtade väljatöötamine, rahvusvaheline koostöö, välis-auditooriumiga suhtlemine
	5. Kaitseministeerium	Strateegiline kommunikatsioon kaitsevaldkonnas
Leedu	1. Riigikantselei	Strateegilise kommunikatsiooni koordineerimine ja edendamine, kriisikommunikatsioon
	2. Kultuuriministeerium	Meediapoliitika väljatöötamine, meediapädevuse edendamine ühiskonnas
	3. Välisministeerium	Euroopa demokraatia tegevuskava seisukohtade väljatöötamine, rahvusvaheline koostöö, välis-auditooriumiga suhtlemine
	4. Kaitsevägi	Strateegiline kommunikatsioon kaitsevaldkonnas

Teabemõjutustegevus ja desinformatsioon kitsamalt on akadeemikute huvi-orbiiti sattunud eeskätt viimase nelja-viie aasta jooksul, pärast Brexitit ja Donald Trumpi saamist USA presidendiks. Seetõttu pole artikli autor teadlik ka ühestki teisest põhjalikust teooriapõhisest uuringust, mis võtaks tähelepanu alla valitsuse (või avaliku sektori) tegevuse teabemõjutustegevusele vastamisel. Viimastel aastatel on küll avaldatud riikide kaupa ülevaateid, näiteks välispoliitika nõukogu Ukraina Prisma ja EAST-keskuse välja antud „Desinformatsioonikerksus Kesk- ja Ida-Euroopas“, mis keskendus riikide haavatavusele ning valmisolekule võidelda välisriikidest tuleneva väärteabe vastu 14 Ida- ja Kesk-Euroopa riigis, sealhulgas Balti riikides⁵¹. See uuring ei olnud siiski eriti ülevaatlik (nt ei hõlma see meediakirjaoskust formaalhariduses) ega põhjalik (riikide peatükid on lühikesed ja kokkuvõtlikud). Samuti keskendus uuring liialt desinformatsioonile, arvestamata muid teabemõjutustegevuse alaliike, näiteks ebaeetsad sotsiaalmeedia kasutajad (trollid vms).

4. Tulemused

Uurimistulemuste põhjal antakse esmalt ülevaade dokumendianalüüsi tulemustest ehk sellest, kuidas mõistavad Eesti, Läti ja Leedu lähemalt teabemõjutustegevuse vastu võitlemist. Seejärel näidatakse riigiametnikega toimunud ekspertusutluse põhjal, kuidas Balti riigid teabemõjutustegevust tõrjuvad ning milliseid jooni kolme riigi lähenemistes võib leida. Esile tuuakse riikide tegevused kolmes valdkonnas: strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus, meediakirjaoskuse lõimimine riiklikku õppekavasse ning meediapoliitika ja muu regulatiivne tegevus.

4.1. Teabemõjutustegevusele vastamine alusdokumentides

Julgeolekupoliitiliste otsuste aluseks olevate strateegiliste dokumentide eritlus näitab, et teabemõjutustegevusele vastamisele saab läheneda terminoloogiliselt erinevalt. Eestlased käsitlevad julgeolekut laia perspektiivist ja näevad teabeohtude tõrjumist osana avaramast psühholoogilise kaitse kontseptsioonist, mis on vahend kerksa ja sidusa ühiskonna loomisel. Leedukad seevastu vaatlevad seda küsimust traditsioonilisemast vaatenurgast, rõhutades

⁵¹ Damarad, V.; Yeliseyeu, A. 2018. Foreword. – Damarad, V.; Yeliseyeu, A. (eds.). Disinformation resilience in central and eastern Europe, Kiiev, pp. 5–12. http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/06/DRI_CEE_2018.pdf (05.05.2021).

riiklikus julgeolekustrateegias⁵² vajadust tagada infoturve ühes majandus-, energia-, keskkonna-, küber- ja sotsiaalkaitsega. Nagu ka geograafiliselt, paiknevad lätlased kuskil vahepeal. Nad on alles 2020. aasta oktoobris kasutusele võtnud uue, Eestiga sarnase, kõikehõlmava riigikaitseüsteemi. Terminoloogilised erinevused ei peegelda siiski põhimõtteliselt erinevaid seisukohti teabemõjude vastu võitlemisel. Nii nagu ka mitmed intervjuueeritavad tunnistasid, kõneldakse lihtsalt ühest ja samast asjast eri nimedega. Usutletu Leedu kaitsevääst ütles näiteks, et psühholoogilist kaitset kutsuvad nad lihtsalt ühiskonna harimiseks vaenuliku propaganda vastu.

Vastupidi sellele, mida võiks eeldada avarat julgeolekukäsitust järgivatest julgeolekudokumentidest, ei mainita Eesti alusdokumentides ühiskonna harimist infoohtude korral, olgu siis näiteks meediakirjaoskuse arendamise teel. 2017. aasta julgeolekupoliitika alustes keskendutakse peamiselt ühiskonna kerkuse ja sidususe edendamisele, millele aitab kaasa kõigi ühiskonnagruppide lõimimine ja tõhus strateegiline kommunikatsioon, põimituna psühholoogilise kaitsega. Julgeolekupoliitika alused⁵³ jäävad aga võrdlemisi abstraktseks, nenditakse vaid, et „psühholoogilise kaitse eelistatav abinõu on teavitada ühiskonda rünnakutest, manipulatsioonidest ja valetest ning tagada kõikidele ühiskonna osistele võimalikult mitmekesise teabe kättesaadavus“.

Kõige mitmekülgsemalt on Vene teabemõjutustegevuse vastu võitlemise vahendid ära märgitud Läti riiklikus julgeolekukontseptsioonis⁵⁴. Lisaks strateegilise kommunikatsiooni arendamisele ja koordineerimisele (nagu Eestiski) toetub dokument reguleerivatele ja mittereguleerivatele meediapoliitika meetetele (sh telekanalite taasedastusõiguse piiramine) Venemaa teaberuumi ohjeldamiseks⁵⁵. Ühtlasi on kontseptsioonis olemas ka eraldi lõik⁵⁶, mis suunab Euroopa Liidu tasandil toimuvaid meediapoliitilisi arutelusid (peamiselt ettekirjutused sotsiaalmeediaettevõtetele väärteabe leviku takistamiseks, eeskätt Euroopa demokraatia tegevuskava kaudu).

⁵² **National Security Strategy of the Republic of Lithuania** [Leedu riiklik julgeolekustrateegia] 2017. Heaks kiitnud seim, p. 12. <https://kam.lt/download/57457/2017-nacsaugstrategijaen.pdf> (06.05.2021). [**National Security Strategy of the Republic of Lithuania** 2017]

⁵³ **Riigikogu otsuse „Eesti julgeolekupoliitika alused“ heakskiitmine, lisa**. Eesti julgeolekupoliitika alused. 2017, lk 19. https://www.riigiteataja.ee/akti/3060/6201/7002/395XIII_RK_o_Lisa.pdf# (06.05.2021).

⁵⁴ **On Approval of the National Security Concept** [Läti riiklik julgeolekukontseptsioon]. 2019. Heaks kiitnud seim. <https://likumi.lv/ta/en/en/id/309647-on-approval-of-the-national-security-concept> (06.05.2021). [**On Approval of the National Security Concept** 2019]

⁵⁵ *Ibid.*, pp. 17–20.

⁵⁶ *Ibid.*

4.2. Strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus

Balti riikide strateegilise kommunikatsiooni üldine ülesehitus on kolmes riigis võrdlemisi sarnane – näha on nii sarnaseid arusaamu kui ka tegevusi. Ekspertidega tehtud usutlustest selgus, et viimaste aastate jooksul on kõik kolm riiki eraldanud strateegiliseks kommunikatsiooniks tunduvalt rohkem vahendeid ja loonud riigikantseleide juurde ka vastavad osakonnad, mis riigi strateegilise kommunikatsiooni koordineerimise eest hoolt kannavad. Leedu 2020. aasta augustis vastu võetud asutustevaheline kord teabeintsidentidele (nt desinformatsioonikampaaniad) vastamiseks on ka avalikult kättesaadav⁵⁷: iga riigiasutus jälgib oma informuumi, hindab intsidente vastavate kriteeriumide põhjal⁵⁸ ja teavitab vajadusel riigikantseleid, kes siis juba asutustevahelist suhtlust edasi koordineerib. Kõige tugevam reageering eeldaks näiteks peaministri ja valitsuse liikmete osalust. Siim Kumpas riigikantseleist väitis, et Eestis on sarnane asutustevahelise kommunikatsiooni koordineerimise mudel kehtinud juba 2000. aastate algusest peale. Lätis on selline mudel aga alles loomisel, nagu ütles Läti riigikantselei strateegilise kommunikatsiooni koordineerimise osakonna juhataja Daiga Holma.

Strateegilise kommunikatsiooni ülesehitus pole siiski identne ning erineb natuke, sõltudes näiteks kaitseministeeriumidele ja kaitsevägedele seatud ülesannete erinevast rõhuasetusest. Nii näiteks on Eestis ja Leedus infokeskkonna seiramil ja väärtetele reageerimisel suurem roll relvajõududel, Lätis seevastu on kaitseväge avalike suhete osakond ühendatud kaitseministeeriumi omaga ning moodustatud kaitseministeeriumis ühine sõjaline avalike suhete osakond. Dace Kundrāte Läti kaitseministeeriumist selgitas, et see süsteem sai loodud majanduskriisi ajal 2010. aastate alguses, mis tõi kaitseväes kaasa suured isikkoosseisu kärped. Toetav tegur on tõenäoliselt ka tõik, et võrreldes Eesti ja Leeduga pole Lätis ajateenistust, mis tähendab, et relvajõudude üldine mõju, maine ja suutvus on väiksemad. Ajateenistuse puudumine tähendab ka erinevaid võimalusi edendada psühholoogilist kaitset relvajõududes ja ühiskonnas laiemalt. Nii näiteks antakse Eestis kõigile reservväelastele edasi nüüdisaegse info-sõja ja psühholoogilise kaitse põhialused – Lätil selline võimalus aga puudub.

⁵⁷ **Nutarimas dėl strateginēs komunikacijos nacionalinio saugumo srityje koordinavimo tvarkos aprašo patvirtinimo.** Leedu valitsus, nr 955, 26. august 2020. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3f019ef4eb8511eab72ddb4a109da1b5?jfwid=-kyrux9aae> (05.05.2021).

⁵⁸ Teabeintsidentide hindamisel (Nutarimas dėl strateginēs komunikacijos ... 2020) võetakse arvesse selle allikat (teabelevituvõime, mõju), sisu (võimalused mõjutada avalikkust või riigi julgeolekuga seotud otsustusprotsesse) ja konteksti (kas (geo)poliitiline kontekst võib mõjutada otsustusprotsesse).

4.3. Meediakirjaoskuse lõimimine riiklikku õppekavasse

Mitmed usutletud sõnasid, et pikas perspektiivis on kõige tõhusam info-korratust hallata, suurendades inimeste teadlikkust ja arendades nende kriitilist mõtlemist. Üks võimalus selleks on meediakirjaoskuse (meediapädevuste) lõimimine kooliharidusse. Tuleb nentida, et Läti ja (väiksemal määral) Eesti on saanud meediakirjaoskuse formaalharidusse lõimimisega hakkama edukamalt kui Leedu. Lätis on meediakirjaoskus lõimitud meediapoliitika alusdokumentidesse 2016. aastal ning riigis minnakse hetkel üle uuele õppekavale. 2022. aasta septembriks peaksid kõik põhi- ja keskkooliõpilased õppima juba uue õppekava järgi. Nagu ütles Läti riikliku hariduskeskuse peaekspert Ansis Nudiens, oli meediakirjaoskuse osa vanades põhi- ja keskkooli õppekavades, mida viimati muudeti 2013. ja 2014. aastal, suuresti puudulik. Uute õppekavade koostamisel nähti meediakirjaoskuse lõimimist aga kui prioriteeti, vähemalt sotsiaalhariduses. Põhi- ja keskkooli õppekavad sisaldavad nüüd sotsiaal- ja kodanikuõpetuse õppevaldkonnas eraldi osa allikakriitika jaoks. Keeleõppes on keskkoolis ka eraldi teema „Meedia, keel ja mõjutamine“, mis eeldab, et õpilased suudavad tekstis tuvastada „mõjutamisvõtted ja manipuleerimisvahendid“⁵⁹.

Eesti koolihariduses on meediakirjaoskuse edendamine koondatud peamiselt gümnaasiumiastmesse. Üks kohustuslikest eesti keele kursustest on näiteks „Meedia ja mõjutamine“, mille eesmärk on kujundada kriitilisi meediakasutajaid. Kursuse õppesisu sisaldab muu hulgas ülevaadet kvaliteetajakirjanduse ja meelelahutuse erinevustest, demokraatliku teabeühiskonna eripäradest, demagoogia- ja manipuleerimisvõtetest, meediaeetikast ja meediakriitikast, aga ka reklaamist⁶⁰. Põhikooliastmes pole meediakirjaoskusele nii silmatorkavalt rõhku pandud, kuigi enamik kursusi sisaldab allikatega töötamist ja nende usaldusvääruse hindamist. Ka Eesti on hakanud oma õppekavasid üle vaatama ning uued versioonid peaks vastu võetama juba lähiaastail, nagu ütles haridus- ja teadusministeeriumi alus- ja põhihariduse osakonna üldpädevuste peaekspert Britt Järvet.

⁵⁹ **Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem.** Valitsuse määrus nr 416. Jõustunud 1. septembril 2020. <https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem> (06.05.2021).

⁶⁰ **Gümnaasiumi riiklik õppekava**, lisa 1, ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2. Jõustunud 1. septembril 2014, lk 9–10. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1280/7202/0013/2m_lisa1.pdf# (06.05.2021).

Eesti puuduseks on see, et võrreldes eesti keelt emakeelena õppivate õpilastega on meediakirjaoskuse arendamine vene keelt emakeelena õppivatele õppuritel suuresti vaeslapse rollis. Ka eelnimetatud kohustuslik kursus „Meedia ja mõjutamine“, mis on nii-öelda meediakirjaoskuse nurgakivi keskkoolihariduses, ei ole vene keelt ja kirjandust emakeelena õppivatele õpilastele kättesaadav. Üldisema konteksti loomiseks olgu mainitud järgmised andmed: 2019/2020. õppeaastal õppis keskkoolis haridusstatistika portaali Haridussilm andmetel 4966 õpilast (22% kõigist õppuritest) vene keelt ja kirjandust emakeelena. Sarnane vastuolu, ehkki väiksemal määral, on olemas ka põhikooliastme õppesisus: kui eesti keelt emakeelena õppivate laste õppes on ette nähtud arusaam peamistest keelelistest mõjutamisvõtetest, meedia olemusest, meediaeetikast, sõnavabadusest, kvaliteetajakirjandusest, reklaamist ja sellega seotud avalikust ning varjatud mõjutamisest⁶¹, siis neid teemasid vene keelt emakeelena õppivate laste õpetajatel kohustuslik käsitleda ei ole. Läti ja Leedu kooli õppekavades sarnaseid lahknevusi ei esinenud.

Võrreldes Läti ja Eestiga on Leedu õppekavades meediakirjaoskusele veidi vähem rõhku pandud ning see pole nii selgelt ühe teemavaldkonna alla paigutatud kui Eesti ja Läti õppekavades. Leedu keskkooliõppekavas puudub eraldi ka teema või kursus, mis käsitleks just tänapäeva infokeskkonda või meediakirjaoskuse teemasid. Põhihariduses on meediakirjaoskuse osa väiksem ka seetõttu, et see ei ole nii tugevalt lõimitud õppekavaüleste teemadesse ega pädevustesse kui teistes Balti riikides.

4.4. Meediapoliitika ja regulatiivne tegevus

Ehkki Eesti, Läti ja Leedu lähenemised Venemaa teabemõjutustegevusele vastamisel on pigem sarnased, mis puudutab strateegilise kommunikatsiooni üldist ülesehitust ja koordineerimist ning meediakirjaoskuse lõimimist õppekavadesse, ei ole seda riikide kultuuripoliitika. Et olla veelgi täpsem, on eestlastel lätlaste ja leedukatega võrreldes oluliselt erinev arusaam sellest, mil määral peaks riik suunama ja vormima meediat, et oma eesmärged saavutada. See on seotud nii sellega, kuivõrd peaks nägema meediapoliitikat psühholoogilise kaitse vahendina, osana üldisest teabemõjutustegevusele vastamise tööriistakastist, aga ka kitsamalt sellega, kuivõrd toetada meediat meediakirjaoskuse arendamisel või kuivõrd tõkestada Vene telekanalite edastamist

⁶¹ Põhikooli riiklik õppekava, lisa 1, ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 1. Jõustunud 1. septembril 2014, lk 15. [https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/1030/3202/1012/1m%20lisa1.pdf# \(06.05.2021\)](https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/1030/3202/1012/1m%20lisa1.pdf# (06.05.2021)).

Balti riikides, et takistada Kremli narratiivide levikut (venekeelse) elanikkonna seas.

Eristuvad arusaamad meediapoliitikast kui teabemõjutustegevuse tõkestamise vahendist taanduvad lõpuks erinevale õiguskultuurile Eestis ja teistes Balti riikides. Kõige enam torkab see silma, kui võrrelda, kui aktiivselt üritavad riigid meediat mõjutada või suunata. Nii näiteks puudub Eestil meedia-ruumi mõjutamiseks selge strateegia, kui välja arvata spetsiifiliselt rahvusringhäälingu visiooni ja eesmärgi määratlev ERRi arengukava 2021–2024⁶². Erinevalt Eestist on Lätil massimeedia poliitikasuunised 2016–2020, mis on vastu võetud koos valitsuse kinnitatud rakenduskavaga⁶³. Ka Leedul on olemas kultuuriministri kinnitatud avaliku teabe poliitika strateegilised suunad 2019–2022⁶⁴, mille üks eesmärk on lisaks meediakirjaoskuse ja kriitilise mõtlemise arendamisele edendada näiteks kvaliteetse, analüütilise ja usaldusväärse avaliku teabe levitamist ja kättesaadavust, vähendades sotsiaalselt kõige ebasoodsamas olukorras olevate rühmade ja rahvuskogukondade infoühikut.

Kõuts-Klemm jt⁶⁵ on märkinud, et Eesti meediapoliitikat võib iseloomustada Freedmani⁶⁶ mõistega *negatiivne poliitika* (*negative policy*), mille põhiidee on järgmine: „kui riik ka peab vajalikuks asju korraldada, siis vähe ja peale tükkimata“. Asjaolu, et Eestil puudub meediastrateegia, märkis ka usutletav Leedu kultuuriminister. „See on mulle sõnumiks, et Eesti meediapoliitika seisneb meedia reguleerimata jätmises,“ ütles meedia- ja autoriõiguste poliitika üksuse juht Deividas Velkas. Teabemõjutustegevusele

⁶² ERR 2020a. Eesti Rahvusringhäälingu arengukava 2021–2024. https://files.err.ee/info/Arengukava_2021-2024.pdf (05.05.2021). [ERR 2020a]

⁶³ Plan for Implementation of the Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020 [Massimeedia poliitikasuuniste rakenduskava]. Vastu võetud 8. novembril 2016. Läti valitsuskabineti otsus nr 666. https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/EN/media_policy/Plan%20for%20Implementation%20of%20the%20Mass%20Media%20Policy%20Guidelines.pdf (06.05.2021). [Plan for Implementation of the Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020. 2016]

⁶⁴ Įsakymas dėl visuomenės informavimo politikos strateginių krypčių 2019–2022 metams patvirtinimo [Leedu avaliku teabe poliitika strateegilised suunad 2019–2022]. Heaks kiidetud 19. veebruaril 2019. Kultuuriministri määrus nr IV-91. Vilnius. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/95c4cf60344211e99595d005d42b863e> (06.05.2021).

⁶⁵ Kõuts-Klemm, R.; Harro-Loit, H.; Ibrus, I.; Ivask, S.; Juurik, M.; Jõesaar, A.; Järvekül, M.; Kauber, S.; Koorberg, V.; Lassur, S.; Loit, U.; Tafel-Viia, K. 2019. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, Tallinna Ülikooli meediainnovatsiooni ja digikultuuri tippkeskus. Tartu, Tallinn, lk 20. <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:399372/341746/page/1> (05.05.2021). [Kõuts-Klemm et al. 2019]

⁶⁶ Freedman, D. 2014. The Contradictions of Media Power. London: Bloomsbury.

vastamiseks on Leedu ja Läti julgeolekustrateegiates eraldi regulatiivsed ettekirjutused, samas kui Eesti julgeolekupoliitika alustest ja riigikaitse arengukavast neid ei leia ning seal keskendutakse pigem salliva, ühtse ja sidusa ühiskonna loomisele. Läti riiklikus julgeolekukontseptsioonis⁶⁷ on näiteks selgelt kirjas, et „[kui] vaadata riikliku julgeoleku vaatenurgast, ei lahenda meediatgevuse praegune õiguslik raamistik Läti teaberuumi turvalisusega seotud päevakajalisi probleeme“.

Liberaalsem suhtumine tähendab ka, et Eestil puuduvad võimalused meediaväljaandeid toetada ja meediakirjaoskust või uurivat ajakirjandust (või üldiselt kvaliteetajakirjandust) edendada. Lätis ja Leedus on sellised meediatoetusmeetmed olemas. Lätis on näiteks asutatud massimeedia toetusfond, mille kaudu püütakse suurendada meediakeskkonna mitmekesisust, võimaldades erameedial saada riiklikke vahendeid avalikult olulise sisu loomiseks⁶⁸. Läti kultuuriministeeriumi meediapoliitika osakonna juhataja Kristerš Pļešakovsi sõnul rahastati programmi 2020. aastal 1,2 miljoni euroga ja sellega toetati projekte üheksas kategoorias, näiteks meediakirjaoskus, meediakriitika, vähemused ning uuriv ajakirjandus. Leedus on samuti sarnane meediatugifond, mis toetab umbes 2,6 miljoni eurose aastaeelarvega kultuuri-, haridus-, avaliku infoturbe ja meediakirjaoskuse projekte, nagu ütles Leedu kultuuriministeeriumi meedia- ja autoriõiguste poliitika üksuse juhataja Deividas Velkas.

Ainuüksi meediastrateegia olemasolu ei tähenda samas, et kõike selles sisalduvat alati ka järgitaks. Nii näiteks näeb Läti riiklik julgeolekukontseptsioon⁶⁹ Läti teaberuumi haavatavuse algpõhjusena meedia, eriti just aga avaliku meedia pidevat alarahastatust, mis on turu väiksuse ja puuduliku reklaamitulu tõttu pidurdanud kvaliteetse sisu loomist.⁷⁰ „Aasta-aastalt peame tegelema selle probleemiga, et valitsus ei eralda avalikule meediale piisavalt vahendeid,“ nentis ka Läti kultuuriministeeriumi meediapoliitika osakonna juhataja Kristerš Pļešakovs. Alarahastamine pole muidugi ainult Läti probleem, ka Eesti rahvusringhäälingu arengukava 2021–2024 märgib,

⁶⁷ **On Approval of the National Security Concept** 2019, p. 19.

⁶⁸ **Plan for Implementation of the Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020**. 2016.

⁶⁹ **On Approval of the National Security Concept** 2019, p. 16.

⁷⁰ Piirideta reporterid (2019) märgivad, et Läti avalik-õiguslikku meediat rahastatakse oluliselt vähem kui Eestis ja Leedus. Riiklik rahastus moodustab vaid 0,1% SKTst võrreldes Euroopa keskmise 0,17%-ga. Vt **Piirideta reporterid** 2019. Crise au sein de l'audiovisuel public letton: RSF appelle les autorités à résoudre le conflit, 25. juuli. <https://rsf.org/fr/actualites/crise-au-sein-de-laudiovisuel-public-letton-rsf-appelle-les-autorites-resoudre-le-conflit> (05.05.2021). Eestis moodustas ringhäälingurahastus 2020. aastal 0,14% SKTst. Vt **ERR** 2020a, lk 21.

viidates riigikontrolli hinnangule, et praegune rahastamismudel ei ole kestlik ning ohustab ERRi programmide kvaliteeti, stabiilsust ja ajakirjanduslikku sõltumatust⁷¹.

Üks vastukäivus Läti 2019. aasta riikliku julgeolekukontseptsiooniga on ka venekeelse ringhäälingu telekanali LTV7 venekeelse programmi kavandatav lõpetamine ja veebi üleviimine 2021. aastal. Julgeolekukontseptsioon näeb see-eest ette vajadust suunata veelgi rohkem vahendeid avalikku ja erameediasse, et pakkuda Kremli teaberuumile pikaajalist alternatiivi. Kui olla veel konkreetsem, nähakse avalik-õigusliku ringhäälingu kohta strateegias ette⁷², et vähemustele tuleks luua hea kvaliteediga alternatiiv Venemaa infoallikatele, et neil oleks valikuvabadus. Kuna ka venekeelne PBK lõpetas 2020. aasta märtsis kohapeal toodetud õhtuse uudistesaaate edastamise, tähendab LTV7 venekeelse uudisteprogrammi lõpetamine, et märkimisväärsel osal Läti elanikkonnast puuduks tõsiseltvõetav alternatiiv Vene telekanalite, näiteks RTR-Planeta või REN TV uudistele. Iseäranis puudutaks see vanemaealist venekeelset elanikkonda, kelle läti keel on vilets ja kes ei tunne end interneti kasutamisel niivõrd mugavalt. Nagu märgib ka julgeolekukontseptsioon⁷³, võib meedia mitmekesisuse vähendamine või lõpetamine, eriti venekeelsetes piirkondades, ohustada ja põhjustada tõsist riski riiklikule julgeolekule.

Nagu usuteludest selgus, on Läti riigiasutustes LTV7 veebi kolimise kohta erinev suhtumine. Kaitseministeeriumis ja kultuuriministeeriumis olid usutletud kriitilised. Nii näiteks ütles kaitseministeeriumi sõjalise avaliku teabe sektsiooni juht Dace Kundrāte, et see vähendab riigi võimet kõigi oma elanikega tõhusalt suhelda, samas kui kultuuriministeeriumi meediapoliitika osakonna juhataja Kristeris Pļešakovs uskus, et see lükkab osa ühiskonnast Venemaa infosfääri. Riigikantselei strateegilise kommunikatsiooni koordineerimise osakonna juhataja Daiga Holma seevastu toetas otsust, sõnades, et aina enam inimesi, sealhulgas vanemaealisi, liigub teabe saamiseks internetti, mistõttu on nüüdisaegne internetiplatvorm parem kui näidata LTV7s paari saadet päevas.

Võrreldes Lätiga, kus venekeelse avalik-õigusliku ringhäälingu mahtu vähendatakse, on Eesti valinud teise tee. Kuigi seda üheski strateegias kirjas pole, ütlesid Eesti kultuuriministeeriumi usutletud, et pikaajaline alternatiiv Kremli inforuumile Eestis on ERRi venekeelne toodang nii televisioonis

⁷¹ ERR 2020a, lk 18.

⁷² *On Approval of the National Security Concept* 2019, p. 17–18.

⁷³ *Ibid.*, p. 16.

(ETV+), raadios (Raadio 4) kui ka veebis (rus.err.ee). Peamine probleem, millega ETV+ peab võitlema nagu Läti LTV7gi, on madal reiting: 2021. aasta veebruaris oli ETV+ Eesti kümne kõige vaadatuma kanali seas alles viimasel kohal⁷⁴. Mitte-eestlaste usaldus kanali vastu on seejuures sarnane PBK või teiste Venemaa telekanalitega⁷⁵. Kultuuriministeeriumi ametnikud märkisid, et COVID-19 kriisi ajal 2020. aasta kevadel suurenes ETV+ õhtuse „Aktuaalse kaamera“ vaatajaskond kolm korda⁷⁶, mis näitab, et isegi kui kanalit iga päev ei jälgita, on siiski õnnestunud välja teenida mitte-eestlaste usaldus ja olla neile usaldusväärseks teabeallikaks kriisiolukordades, mil vajadus tõepärase teabe järele on kõige kriitilisem.

Leedus erinevalt Eestist ja Lätist vene- (või poola)keelsed avalik-õiguslikud televisiooni- ja raadiokanalid puuduvad, selliseid kanaleid pole plaanis ka luua. Avalik-õiguslikul ringhäälingul LRT on samas olemas venekeelne uudisteportaal lisaks leedu- ja ingliskeelsele. Nagu selgitas analüütik Tomas Čeponis Leedu kaitseväge strateegilise kommunikatsiooni osakonnast, on venekeelse avalik-õigusliku ringhäälingukanali loomisest loobutud, kuna eraldi telekanalit peetakse liiga kulukaks, et hästi rahastatud Vene kanalitega võistelda. Ta märkis ka, et Leedu, kus rahvusvähemused moodustavad vaid umbes 16% elanikkonnast, „mängib erinevate reeglite järgi“ võrreldes Läti ja Eestiga, kus vähemuste osakaal rahvastikust on vastavalt 38% ja 30%, sest niiviisi on Kremlil keerulisem vähemusi mobiliseerida ja neid mõjutada, saavutamaks poliitilisi muutusi.

Üks peamisi erinevusi Baltimaade lähenemistes Venemaa teabemõjutustegevuse vastu võitlemisel seisneb samuti Vene telekanalite taasedastus-õiguse piiramises ehk nende telekanalite leviku tõkestamises, nagu on osutanud Hellman ja Wagnsson⁷⁷. Meede on esile toodud ka Leedu ja Läti julgeolekustrateegiates. Leedu riiklikus julgeolekustrateegias⁷⁸ on näiteks kirjutatud, et Leedu püüab õiguslikult takistada sellise teabe levitamist, mis

⁷⁴ **Kantar Emor** 2021. Teleauditooriumi ülevaade. <https://www.kantaremor.ee/teleauditooriumi-ulevaade/> (04.05.2020).

⁷⁵ **Kaldur, K.; Vetik, R.; Kirss, L.; Kivistik, K.; Seppel, K.; Kallas, K.; Masso, M.; Anniste, K.** 2017. Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2017. Balti Uuringute Instituut, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, lk 76. <https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/EIM2017.pdf> (05.05.2021). [**Kaldur et al.** 2017]

⁷⁶ **ERR** 2020b. Eriolukorra ajal on uudistesaadete vaadatavus televisioonis tõusnud, 9. aprill. <https://menu.err.ee/1074998/eriolukorra-ajal-on-uudistesaadete-vaadatavus-televisioonistousnud> (05.05.2021).

⁷⁷ **Hellman, Wagnsson** 2017.

⁷⁸ **National Security Strategy of the Republic of Lithuania** 2017, p. 13.

õhutat jõuga muutma Leedu põhiseaduslikku korda, riivab riigi suveräänsust, territoriaalset terviklikkust ja poliitilist iseseisvust või mis õhutat sõda või vaenu. Läti riiklik julgeolekukontseptsioon⁷⁹ viitab muudetud Euroopa Liidu audiovisuaalsete meediateenuste direktiivile, mis lihtsustab telekanalite taasedastusõiguse piiramist juhul, kui kanal on registreeritud teise liidu liikmesriigis.

Leedu ja Läti usutletavad olid arvamusel, et Vene teabemõjutustegevuse tõrjumiseks peaks kasutama kõiki õiguslikke meetmeid, mis on demokraatlike riikide käsutuses, kaasa arvatud telekanalite taasedastusõiguse piiramist. Nagu ütles Leedu riigikantselei nõunik Romanas Judinas, „on õiguskaitse samuti kaitse. Võib-olla mitte ainus ja parim viis, kuid mõnikord peaks seda kasutama“. Sarnane hoiak, et seaduse rikkumise korral (nt viha- või sõjaõhutamise) on õigustatud telekanalile juurdepääsu tõkestamine, oli ka Läti kultuuriministeeriumi meediapoliitika osakonna juhatajal Krister Pļešakovsil. Kõik usutletud rõhutasid siiski, et telekanalite piiramisel tuleb silmas pidada sõna- ja väljendusvabadust, mistõttu peab kanalite piiramisel järgima rangeid reegleid.

Eesti (samuti osa laiemast Euroopa Liidu õiguskeskkonnast), nagu Läti ja Leedugi, ei ole seni ühtegi Venemaa telekanalit karistanud ja on olnud vabameelsem. Usutletavad Eesti kultuuriministeeriumist nimetasid telekanalite piiramise peamise vastuargumendina sõnavabadust. Ühtlasi ütlesid nad, et Vene telekanalite aktiivsem tõkestamine tekitaks ühiskonnas lisapingeid ega oleks tõhus, kuna suurt osa teabest jagatakse niikuinii ka internetis. Sama meelt oli ka valitsuse kommunikatsioonibüroo strateegilise kommunikatsiooni nõunik Siim Kumpas, kes sõnas, et Vene meediale juurdepääsu piiramine muudaks Venemaa sarnaste tegevuste kritiseerimise palju keerulisemaks. „Mittevabas riigis on inforuum alati kontrolli all, olgu kas läbi tseensuuri või ajakirjanike ähvardamise või mingi sisu keelamisega. Kui võtame kasutusele mõnegi nendest meetoditest, siis tekib minul küsimus, et mis meid kaht siis eristab,“ väitis ta.

5. Arutelu

Strateegiliste dokumentide eritlus ning ekspertusutlused näitasid, et Baltimaade arusaamad teabemõjutustegevusele vastamisest on võrdlemisi sarnased. Sama kehtib ka üldisema strateegilise kommunikatsiooni ülesehituse

⁷⁹ On Approval of the National Security Concept 2019, pp. 19–20.

kohta. Nagu varem juba mainitud, pole strateegilise kommunikatsiooni ülesehitus kolmes riigis identne, näiteks on erinev kaitseministeeriumidele ja kaitsejõududele seatud ülesannete rõhuasetus. Ühe erinevusena võib veel nimetada ka avatust. Nimelt, võrreldes Eesti ja Läti kolleegidega näib Leedu kaitsevägi olevat oma töös natuke läbipaistvam. Seda just selles suhtes, mis on seotud teabemõjutustegevusele vastamisega. Lisaks sellele, et osa nende strateegilise kommunikatsiooni sõnumitest on avalikud (autoril olemas), hakkasid Leedu relvajõud 2020. aastal koroonapandeemia tõttu avalikustama ka igakuiseid teabekeskonna kokkuvõtteid, andes ülevaate peamistest Vene narratiividest ja vääртеabest Leedu inforuumis või Leedu kohta⁸⁰. Autor ei ole teadlik sarnastest avalikest ülevaadetest Eestis ega Lätis.

Infokeskkonna ülevaadete (nt desinformatsiooni levik sotsiaalmeedias) avalikustamist tuleks enamgi julgustada, kuna see aitab suurendada üldist teadlikkust ja võib kannustada ka akadeemilist uurimistööd Venemaa kohta. Samas peaksid valitsused olema metoodikas ranged ehk määratlema täpselt, mida liigitada vääртеabeks või vaenulikeks narratiivideks ja mida mitte. Lõdvad standardid võivad teha karuteene ja muuta valitsused haavatavaks kriitika suhtes, mis on seotud sõnavabaduse piiramisega.

Nagu Pamment jt⁸¹ mainivad, peaks mõjutustegevuse vastane teravik olema suunatud just sihtrühmadele, kes on mõjutamiskatsete suhtes kõige haavatavamad. Valitsuste jaoks on hädavajalik mõista tegureid, mis muudavad need rühmad mõjutustele vastuvõtlikuks: nende motivatsiooni, hirme ja ootuseid. Samuti peaks valitsusel olema oma arusaam, kuidas ise nende sihtrühmadega kommunikatsioonitegevuse kaudu kontakti luua. Seetõttu

⁸⁰ Vt nt **BNS** 2020a. Kariuomenės ekspertai: dezinformacijos srautas socialiniuose tinkluose nemažėja. – Delfi, 25. mai. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariuomenes-ekspertai-dezinformacijos-srautas-socialiniuose-tinkluose-nemazeja.d?id=84366943> (05.05.2021); **BNS** 2020b. Lietuvoje nuo vasario pradžios užfiksuota 1248 klaidinančios informacijos atvejų apie koronavirusą. – Delfi, 24. mai. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-nuo-vasario-pradzios-uzfiksuota-1248-klaidinancios-informacijos-atveju-apie-koronavirusa.d?id=84357877> (05.05.2021); **BNS** 2020c. KAM: dėl Baltarusijos įvykių rugpjūtį žymiai išaugo dezinformacijos atvejų. – 15 Min, 12. september. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kam-del-baltarusijos-ivykiu-rugpjuti-zymiai-isaugo-dezinformacijos-atveju-56-1375558> (05.05.2021); **BNS** 2020d. Kariuomenė: melagingos informacijos kampanija siekta diskredituoti JAV pajėgas Europoje. – Delfi, 1. juuni. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariuomene-melagingos-informacijos-kampanija-siekta-diskredituoti-jav-pajegas-europoje.d?id=84425661> (05.05.2021); **Delfi** 2020. Klaidinančios informacijos apie koronavirusą sumažėjo dvigubai, tačiau svarbu išlikti budriems, 30. juuni. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/klaidinancios-informacijos-apie-koronavirusa-sumazejo-dvigubai-taciau-svarbu-islikti-budriems.d?id=84653309> (05.05.2021).

⁸¹ **Pamment et al.** 2018, p. 99.

on ka Balti riikide valitsustel soovitatav koondada oma jõupingutused Vene teaberoomist teavet ammutavatele vähemustele, kes on seetõttu ka kõige haavatavamad. Valitsused peaksid tagama nendele kogukondadele vajaliku meediapädevuse, et vähemused oleksid võimelised meediast saadavat teavet iseseisvalt ja kriitiliselt töötlema.

Koolide õppekavade võrdluse põhjal selgus, et õppekavades oleks ruumi lõimida veelgi rohkem tänapäeva teabekeskonna tahke. Wardle ja Derakhshan⁸² näiteks soovivad õppekavasse lisada ka sotsiaalmeedia teabe kontrollimise oskuse, statistilised arvutused, tehisintellekti, algoritmide ja nende tagajärgedega seonduva (nt kõlakambriefekti lahtiseletamine) ning „emotsionaalse skepsise tekitamise tehnikad, mis aitaksid meie aju kalduvuse vastu olla vähem kriitiline emotsionaalset reaktsiooni tekitava sisu suhtes“. Kõik need oskused puuduvad praegu kohustuslikest õppekavadest. Kuigi Eesti, Läti ja Leedu õppekavades on algelised programmeerimiskursused, mis hõlmavad ka algoritmide uurimist, ei vaadelda neid praegu sotsiaalmeedia kõlakambrite ja filtrimullide kontekstis. Positiivsena võib aga esile tuua, et alates 2019. aastast on Eesti koolidel võimalik pakkuda valikkursust „Inimene nüüdisaegses teabekeskonnas“, mis annab ülevaate meediast ja mõjutustegevusest ning hõlmab ka selliseid teemasid nagu suurandmed, sotsiaalmeedia algoritmid, trollimine, vihakõne, propaganda, *astroturfing* või faktikontroll⁸³.

Teiseks tuleb meediakirjaoskust õppekavadesse lõimimisel silmas pidada, kui võrd õpetajad õppekavades esitatud nõuetest klassiruumis tegelikult lähtuvad ja õppekavasse kirjapanud edasi annavad. Selleks, et õpetajatel oleks vajalik mõtteviis ja tööriistakomplekt meediakirjaoskuse ja allikakriitika edasiandmiseks, on oluline lisada kriitilise meediakirjaoskuse moodulid ülikoolide õpetajakoolituskursustele ning julgustada õpetajate elukestvat õpet, nagu soovitas 2018. aastal ka internetis levivate võltsuudiste ja väärinfoga tegelev kõrgetasemeline eksperdirühm⁸⁴.

Eesti, Läti ja Leedu meediapoliitika võrdlusest jäi autori peas kõlama mõte, et kuigi Eesti meediapoliitikat võib praegu iseloomustada Freedmani⁸⁵ mõistega *negatiivne poliitika*, ei pea see tingimata nii olema. Eesti võiks samuti nagu lõunanaabridki kaaluda toetusmehhanismi loomist kohalikule meediale,

⁸² Wardle, Derakhshan 2017, p. 70.

⁸³ **Inimene nüüdisaegses teabekeskonnas** 2019. Valikkursus gümnaasiumile. Valikkursuse tööversioon 2019. https://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/2019/03/Inimene-kaasaegses-teabekeskonnas_15_03_2019-1.pdf (05.05.2021).

⁸⁴ Euroopa Komisjon. 2018a.

⁸⁵ Freedman 2014.

et suurendada inimeste teadlikkust meedia mõjust, aga ka mõjutustegevusest laiemalt. Vajadust luua ajakirjanduse (kohaliku meedia) toetusmeetmete süsteem ning toetada kvaliteetsete programmide loomist ühes meedia-kirjaoskuse projektide rahastamise suurendamisega, mainisid Eesti meedia-eksperdid juba 2019. aastal⁸⁶. Et need meetmed jõuaksid Kremli mõjutustegevuse suhtes kõige haavatavama ühiskonnarühma, kohalike venekeelseteni, peaks selline mehhanism kaasama ja arvesse võtma ka kohalikku venekeelset meediat, mis konkureerib iga päev hästi rahastet Vene meediaga (peamiselt televisiooniga).

Eesti erines lõunanaabritest (peamiselt Lätist) meediamastikul positiivselt aga selle poolest, kuidas suhtutakse venekeelsele elanikkonnale avalik-õiguslike saadete tootmisesse. Kui Lätis on plaan telekanali LTV7 venekeelset osakaalu vähendada, siis Eestis on tendents risti vastupidine. Usutletud Eesti kultuuriministeriumist tõdesid, et nende arvates võiks venekeelseid avalik-õiguslikke saateid ja uudiseid toota ja levitada veelgi rohkem. Autor nõustub selle väitega: seni, kuniks on olemas märkimisväärne osa ühiskonnast, mis ei ole piisavalt hästi lõimitud, et olla eesti, läti või leedu inforuumis, on vaja, et venekeelne avalik-õiguslik ringhääling kõnetaks seda ühiskonnaosa. See on oluline, et tagada inimestele usaldusväärne ja tasakaalustatud teave ning olla kindel, et nad ei langeks väärinfo või teabemõjutustegevuse kätte. Eriti kehtib see kriisiolukorras, kus võimalikud tagajärjed on rängemad, kui selle teabelünga peaksid täitma Kremli strateegilised narratiivid. Televisioon on vanemaealiste elanike jaoks endiselt väga oluline. Näiteks näitas Eestis tehtud lõimumisuuring⁸⁷, et 50–64-aastaste inimeste jaoks oli televisioon endiselt kõige olulisem massilõit: Venemaa televisioon oli oluline 81% vastanutest, samas kui 49% pidas tähtsaks Eesti venekeelseid uudisteportaale ja vaid 19% eestikeelseid uudisteportaale. Need kontrastid olid veelgi suuremad 65-aastaste ja vanemate seas⁸⁸.

Kokkuvõtteks oli Hellmanil ja Wagnssonil⁸⁹ õigus, kui nad ennustasid, et nende välja pakutud neli ideaaltüüpi ei kajasta ilmselt täpselt seda, kuidas riigid infosõjas osalevad, vaid eeldavad, et riigid sobitavad erinevaid strateegiaid. Ideaaltüübid on lõppude lõpuks pelgalt heuristilised vahendid, mille abil toimuvat õigesti mõtestada. Nii näiteks panevad Läti ja Leedu rõhku

⁸⁶ **Kõuts-Klemm** *et al.* 2019, lk 25.

⁸⁷ **Kaldur** *et al.* 2017, lk 72.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ **Hellman, Wagnsson** 2017, pp. 163–164.

inimeste meediapädevuste arendamisele, tõkestades samal ajal vaenulikke Vene telekanaleid. Hellmani ja Wagnssoni neljases jaotuses liigituks meediapädevuste arendamine ignoreerimise strateegia alla, Vene telekanalite leviku piiramine aga tõkestamisstrateegia alla. Ka Eesti edendab aktiivselt inimeste, eriti aga koolinoorte, meediapädevusi.

Empiirilise uurimuse põhjal tehtud peamine järeldus on, et erinevad lähenemised teabemõjutustegevuse vastu võitlemisel Baltimaades tulenevad eeskätt sellest, kuidas suhtutakse laiemalt meediapoliitikasse. See hõlmab küsimusi, milline peaks olema riigi ja erameedia suhe ning kuivõrd peaks valitsus püüdma meediakeskkonda oma arusaama põhjal kujundada või vormida. Kas riik peaks edendama meediakirjaoskust erameedias meediatoetusfondide kaudu või takistama Vene narratiivide levikut telekanalite leviku piiramise teel? Eestlased arvavad siin ühtmoodi, lätlased ja leedukad aga teistmoodi.

6. Kokkuvõte

Uuringud mitmesuguste illegitiimsete teabemõjutustehnikate kohta, nagu mis- ja desinformatsioon, trollimine või robotvõrgud, on muutumas üha populaarsemaks. Osalt on see reaktsioon üldisele *Zeitgeist*'ile, mida iseloomustavad populistlikud liikumised ja autoritaarsemad valitsused, kes püüavad ära kasutada lääne informuumi haavatavust. Osalt on see tingitud tehnoloogilisest arengust, mis võimaldab teadlastel tegeleda varem tundmatute distsipliinidega, näiteks sotsiaalmeediaanalüütika või võrguanalüüsiga. Kahtlemata on sellised uuringud vajalikud, sest avalik sektor peab mõistma teabemõjutustegevust, et olla ise oma suhtluses teistele võimalikult mõistev. Sellele vaatamata on uurimused teabemõjutustegevuse ohjamise või selle tõrjumise kohta jäänud siia maani suures osas tagaplaanile, millega kaasneb ka teadmiste nappus, kui jutt on terviklikust arusaamast, kuidas tõhusalt informõjutustegevusele reageerida.

Selle akadeemilise töö eesmärk on leevendada teadmiste nappust, aidates kaasa laiemale mõistmisele, millised on demokraatlike riikide käsutuses olevad meetmed selle teabekorratusega toimetulemiseks. Empiiriline eritelu näitas, et kui vaadata suurt pilti, on Eesti, Läti ja Leedu arusaamad teabemõjutustegevuse ohjamisel ning nende vastumeetmete valik suures osas sarnased. Kõik kolm Balti riiki on viimastel aastatel suurendanud oma suutlikkust strateegilise kommunikatsiooni alal, luues riigikantseleide juurde kindla otstarbega strateegilise kommunikatsiooni toimkonnad, kes vastutavad ametivahelise kommunikatsiooni kooskõlastamise ja olukorrateadlikkuse

tagamise eest. Ehkki Eesti ja Läti (alates 2020. aastast) julgeolekudokumentides käsitletakse infoohte Leedu omadega võrreldes laiemalt, kõneldes psühholoogilisest kaitsesest ja vajadusest saavutada ühiskonna kerksus, näitas eritelu, et need terminoloogilised erinevused ei too endaga lõppkokkuvõttes kaasa teistsugust maailmavaadet.

Ka meediakirjaoskuse lõimimisel riiklikesse õppekavadesse on kolm riiki tegemas edusamme: kes kiiremini, kes aeglasemalt. Kõige paremini on meediakirjaoskuse komponendid kajastatud uutes Läti põhikooli- ja gümnaasiumiõppekavades, mida praegu koolides tutvustatakse. Ka Eesti õppekavades on meediakirjaoskuse mõõde sees, kuid ebaühtlaselt: võrreldes eesti keelt emakeelena õppivate õpilastega on meediakirjaoskuse arendamine vene keelt emakeelena õppivatel õppuritel, keda on umbes viiendik, suuresti vaeslapse rollis. On oluline, et meediapädevusi antaks edasi ka vene vähemustele, kes sõltuvad suuresti Vene inforuumist ning on sestap ka kõige haavatavamad sealt pärineva väärteabe ja mõjutustegevuse suhtes.

Seetõttu on ka Balti riikide valitsustel soovitatav koondada oma jõupingutused Vene inforuumist teavet ammutavatele vähemustele, kes on seetõttu ka kõige haavatavamad. Valitsused peaksid tagama nendele kogukondadele vajaliku meediapädevuse, et vähemused oleksid võimelised meediat saadavat teavet iseseisvalt ja kriitiliselt töötleva.

Põhilised erinevused Balti lähenemistes tulenevad erinevast õigus- kultuurist. Täpsemalt öeldes on eestlastel oluliselt erinev arusaam sellest, mis peaks olema riigi roll meediamaastiku kujundamisel ja suunamisel, et oma eesmärgi saavutada. Lätlaste ja leedukatega võrreldes lähenevad eestlased meediamaastikule minimalistlikust vaatenurgast: puudub meediastrateegia ning julgeolekupoliitika alused ja riigikaitse arengukava ei sisalda õiguslikke suuniseid teabemõjutustegevuse ohjamiseks. Liberaalsem suhtumine meediamaastikku tähendab ka, et Eestil puuduvad võimalused edendada kohalikku meediat toetusmeetmete kaudu. Lätis ja Leedus seevastu on aga meediatugifondid, mis võimaldavad erameedial taotleda riiklikke vahendeid avaliku tähtsusega teabe loomiseks, näiteks toetada meediakirjaoskuse või uuriva ajakirjanduse projekte.

Regulatiivne meede on ka telekanalite taasedastusõiguse piiramine: alates 2013. aastast on Läti ja Leedu tõkestanud juurdepääsu Venemaa telekanalitele vastavalt viiel ja kümnel korral, karistades kanaleid valdavalt vaenu- või sõjaõhutamise pärast. See meede on esile toodud ka nende riiklikes julgeolekustrateegiates.

Siinset uurimust saaks edasi arendada mitmel viisil. Üks võimalusi oleks lisada valimisse rohkem erisuguse taustaga riike, et saada niiviisi parem

ülevaade erinevatest võimalustest, kuidas valitsustel teabemõjutustegevuse vastu astuda. See uuring võiks hõlmata ka meedia ja kodanikuühiskonna tegevusi, näiteks faktikontrolli ja mitmesuguseid teadlikkuse suurendamise projekte. See tähendaks aga, et uurimiskese ei oleks enam kitsalt Vene või mõne muu riikliku toimija teabemõjutustegevusele vastamisel, vaid laiemalt illegitiimse teabemõjutustegevuse ohjamisel. Selleks, et õpetajatel ja teistel haridustöötajatel oleks meediakirjaoskuse ja kriitilise teabekogumise vaatenurgast õpetamiseks sobiv mõtteviis ja oskused, tasuks eritleda ka seda, mil määral on meediakirjaoskus lõimitud ülikoolide õpetajakoolituskursuste õppekavadesse.

Strateegiline kommunikatsioon on muutumas üha enam mõjupõhiseks ajal, mil riigid ja organisatsioonid parandavad oma olukorrateadlikkust, et seeläbi võimalikult tõhusalt avalikkusega suhelda. Seetõttu tuleks ka vastumeetmete hindamisel arvestada just nende mõju. See võib näiteks tähendada desinformatsiooni ja ebaautentse käitumise uurimist sotsiaalvõrgustikes, strateegilise kommunikatsiooni eritlemist, hinnates, kuidas valitsuste edastatavad narratiivid ühiskonnas resoneerivad. Samuti võib uurida, kas telekanalite sulgemisel on üldse arvestatav mõju, nagu seda Lätis ja Leedus eeldatakse. Loodetavasti hõlbustab teabemõjutustegevuse vallas teadustegevust 2020. aasta detsembris Euroopa Komisjoni avaldatud uus Euroopa demokraatia tegevuskava, mis püüdleb selle poole, et teadlastel oleks sotsiaalvõrgustike uurimiseks vähem takistusi ja internetiplatvormid oleksid oma tegevustes veelgi läbipaistvamad.

Kirjandus

- Abellán, L.** 2019. Spain launches unit to fight disinformation ahead of elections. – *El País*, 11. märts.
https://english.elpais.com/elpais/2019/03/11/inenglish/1552290997_611483.html (05.05.2021).
- Althuis, J.; Strand, S.** 2018. Countering fake news. – Althuis, J.; Haiden, L. Fake news: a roadmap (eds.). Riia: NATO Strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus, pp. 68–77.
<https://www.stratcomcoe.org/fake-news-roadmap> (05.05.2021).
- Bjola, C.; Pamment, J.** (eds.) 2018. Countering Online Propaganda and Extremism. *The Dark Side of Digital Diplomacy*. London, New York: Routledge.
- BNS** 2020a. Kariuomenės ekspertai: dezinformacijos srautas socialiniuose tinkluose nemažėja. – *Delfi*, 25. mai.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariuomenes-ekspertai-dezinformacijos-srautas-socialiniuose-tinkluose-nemazeja.d?id=84366943> (05.05.2021).

- BNS 2020b.** Lietuvoje nuo vasario pradžios užfiksuota 1248 klaidinančios informacijos atvejų apie koronavirusą. – Delfi, 24. mai.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-nuo-vasario-pradzios-uzfiksuota-1248-klaidinancios-informacijos-atveju-apie-koronavirusa.d?id=84357877> (05.05.2021).
- BNS 2020c.** KAM: dėl Baltarusijos įvykių rugpjūtį žymiai išaugo dezinformacijos atvejų. – 15 Min, 12. september.
<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kam-del-baltarusijos-ivykiu-rugpjuti-zymiai-isaugo-dezinformacijos-atveju-56-1375558> (05.05.2021).
- BNS 2020d.** Kariuomenė: melagingos informacijos kampanija siekta diskredituoti JAV pajėgas Europoje. – Delfi, 1. juuni.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariuomene-melagingos-informacijos-kampanija-siekta-diskredituoti-jav-pajegas-europoje.d?id=84425661> (05.05.2021).
- Bolt, N.; Haiden, L.** 2019. Improving NATO strategic communications terminology. NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus.
<https://www.stratcomcoe.org/improving-nato-strategic-communications-terminology-0> (05.05.2021).
- Damarad, V.; Yeliseyeu, A.** 2018. Foreword. – Damarad, V.; Yeliseyeu, A. (eds.). Disinformation resilience in central and eastern Europe, Kiiev, pp. 5–12.
http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/06/DRI_CEE_2018.pdf (05.05.2021).
- Darczewska, J.** 2014. The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study. – Point of View-OSW Centre For Eastern Studies 42.
https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf (05.05.2021).
- Delfi 2020.** Klaidinančios informacijos apie koronavirusą sumažėjo dvigubai, tačiau svarbu išlikti budriems, 30. juuni.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/klaidinancios-informacijos-apie-koronavirusa-sumazejo-dvigubai-taciau-svarbu-islikti-budriems.d?id=84653309> (05.05.2021).
- European Integration Studies Centre [EISC]** 2018. Lithuanian-Swedish Roundtable Expert Discussions on Social Resilience and Psychological Defence. Policy brief.
[http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief\(1\).pdf](http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief(1).pdf) (06.05.2021).
- ERR 2020a.** Eesti Rahvusringhäälingu arengukava 2021–2024.
https://files.err.ee/info/Arengukava_2021-2024.pdf (05.05.2021).
- ERR 2020b.** Eriolukorra ajal on uudistesaadete vaadatavus televisioonis tõusnud, 9. aprill.
<https://menu.err.ee/1074998/eriolukorra-ajal-on-uudistesaadete-vaadatavus-televisioonis-tousnud> (05.05.2021).
- Euroopa Komisjon** 2018a. A multi-dimensional approach to disinformation. Internetis levivate võltsuudiste ja väärinfoga tegeleva kõrgetasemelise komisjoni ekspertrühma raport. Luxembourg: Euroopa Liidu kirjastus.
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en> (05.05.2021).

- Euroopa Komisjon** 2018b. Flash Eurobarometer 464. Fake news and disinformation online, April.
<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurvey-detail/instruments/flash/surveyky/2183> (06.05.2021).
- Freedman, D.** 2014. *The Contradictions of Media Power*. London: Bloomsbury.
- Giles, K.** 2016. *Handbook of Russian information warfare*. Rooma: NATO Kaitsekolledž. Fellowship Monograph Series.
<http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=506> (05.05.2021).
- Gordon, G.** 2017. Canada's government shouldn't be in the business of policing 'fake news'. – CBC News, February 22.
<https://www.cbc.ca/news/opinion/government-fake-news-1.3993128> (05.05.2021).
- Gümnaasiumi riiklik õppekava**, lisa 1, ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2. Jõustunud 1. septembril 2014.
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1280/7202/0013/2m_lisa1.pdf# (06.05.2021).
- Hansson, S.; Orru, K.; Torpan, S.; Bäck, A.; Kazemekaityte, A.; Meyer, S. F.; Ludvigsen, J.; Savadori, L.; Galvagni, A.; Pigrée, A.** 2021. COVID-19 information disorder: six types of harmful information during the pandemic in Europe. – *Journal of Risk Research*, Vol. 24 (3–4), pp. 380–393.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13669877.2020.1871058> (01.09.2021).
- Hellman, M.; Wagnsson, C.** 2017. How can European states respond to Russian information warfare? An analytical framework. – *European Security*, Vol. 26 (2), pp. 153–170.
<https://doi.org/10.1080/09662839.2017.1294162> (05.05.2021).
- Helmus, T. C., Bodine-Baron, E.; Radin, A.; Magnuson, M.; Mendelsohn, J.; Marcellino, W.; Bega, A.; Winkelman, Z.** 2018. *Russian social media influence. Understanding Russian propaganda in Eastern Europe*. RAND Corporation.
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2200/RR2237/RAND_RR2237.pdf (05.05.2021).
- Inimene nüüdisaegses teabekeskonnas** 2019. Valikkursus gümnaasiumile. Valikkursuse tööversioon 2019.
https://oppekava.innove.ee/wp-content/uploads/2019/03/Inimene-kaasaegses-teabekeskonnas_15_03_2019-1.pdf (05.05.2021).
- Įsakymas dėl visuomenės informavimo politikos strateginių krypčių 2019–2022 metams patvirtinimo** [Leedu avaliku teabe poliitika strateegilised suunad 2019–2022]. Heaks kiidetud 19. veebruaril 2019. Kultuuriministri määrus nr IV-91. Vilnius.
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/95c4cf60344211e99595d005d42b863e> (06.05.2021).
- Jantunen, S.** 2018. Infosõda. SA Kultuurileht. Esimest korda avaldatud 2015. aastal.
- Kaldur, K.; Vetik, R.; Kirss, L.; Kivistik, K.; Seppel, K.; Kallas, K.; Masso, M.; Anniste, K.** 2017. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2017*. Balti Uuringute Instituut, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis.
<https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/EIM2017.pdf> (05.05.2021).

Kantar Emor 2021. Teleauditooriumi ülevaade.

<https://www.kantaremor.ee/teleauditooriumi-ulevaade/> (04.05.2020).

Kõuts-Klemm, R.; Harro-Loit, H.; Ibrus, I.; Ivask, S.; Juurik, M.; Jõesaar, A.; Järvekülg, M.; Kauber, S.; Koorberg, V.; Lassur, S.; Loit, U.; Tafel-Viia, K. 2019. Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, Tallinna Ülikooli meediainnovatsiooni ja digikultuuri tippkeskus. Tartu, Tallinn.

<https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:399372/341746/page/1> (05.05.2021).

Marwick, A.; Lewis, R. 2017. Media Manipulation and Disinformation Online. Data & Society Research Institute.

https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf (05.05.2021).

Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020 [Massimeedia poliitika-suunised]. Vastu võetud 8. novembril 2016. Läti valitsuskabineti otsus nr 667.

https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/EN/media_policy/Mass%20Media%20Policy%20Guidelines%20of%20Latvia%202016-2020.pdf (06.05.2021).

Milo, D.; Klingová, K. 2016. Countering Information War Lessons Learned from NATO and Partner Countries: Recommendations and Conclusions. Bratislava: Globsec.

https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/09/countering_information_war.pdf (05.05.2021).

National Security Strategy of the Republic of Lithuania [Leedu riiklik julgeolekustrateegia] 2017. Heaks kiitnud seim.

<https://kam.lt/download/57457/2017-nacsaugstrategijaen.pdf> (06.05.2021).

NEPLP 2016. NEPLP restricts rebroadcasting and distribution of Rossiya RTR in Latvia for six months, 19. aprill.

<https://www.neplpadome.lv/en/home/news/news1/neplp-restricts-rebroadcasting-and-distribution-of-rossiya-rtr-in-latvia-for-six-months.html> (05.05.2021).

Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem. Valitsuse määrus nr 416. Jõustunud 1. septembril 2020.

<https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem> (06.05.2021).

Nothhaft, H.; Pamment, J.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A. 2018. Information influence in Western democracies: a model of systemic vulnerabilities. – Bjola, C.; Pamment, J. (eds.). Countering Online Propaganda and Extremism. The Dark Side of Digital Diplomacy. London ja New York: Routledge, pp. 28–43.

Nutarimas dėl strateginės komunikacijos nacionalinio saugumo srityje koordinavimo tvarkos aprašo patvirtinimo. Leedu valitsus, nr 955, 26. august 2020.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3f019ef4eb8511eab72ddb4a109da1b5?jfwid=-kyrux9aae> (05.05.2021).

- On Approval of the National Security Concept** [Läti riiklik julgeolekukontseptsioon] 2019. Heaks kiitnud seim.
<https://likumi.lv/ta/en/en/id/309647-on-approval-of-the-national-security-concept> (06.05.2021).
- Pamment, J.; Nothhaft, H.; Agardh-Twetman, H.; Fjällhed, A.** 2018. Countering Information Influence Activities: The State of the Art, versioon 1.4. Strateegilise kommunikatsiooni osakond, Lundi ülikool. Teadusraport.
<https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/28697.pdf> (05.05.2021).
- Paul, Chr.; Matthews, M.** 2016. The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model. Why It Might Work and Options to Counter It. RAND Corporation.
<https://www.jstor.org/stable/resrep02439> (05.05.2021).
- Piirideta reporterid** 2019. Crise au sein de l’audiovisuel public letton: RSF appelle les autorités à résoudre le conflit, 25. juuli.
<https://rsf.org/fr/actualites/crise-au-sein-de-laudiovisuel-public-letton-rsf-appelle-les-autorites-resoudre-le-conflit> (05.05.2021).
- Plan for Implementation of the Mass Media Policy Guidelines of Latvia 2016–2020** [Massimeedia poliitikasuuniste rakenduskava]. Vastu võetud 8. novembril 2016. Läti valitsuskabineti otsus nr 666.
https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/EN/media_policy/Plan%20for%20Implementation%20of%20the%20Mass%20Media%20Policy%20Guidelines.pdf (06.05.2021).
- Plasilova, I.; Hill, J.; Carlberg, M.; Goubet, M.; Procee, R.** 2020. Study for the assessment of the implementation of the Code of Practice on Disinformation. Brüssel: Euroopa Komisjon.
https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=66649 (05.05.2021).
- Polyakova, A.; Fried, D.** 2019. Democratic defense against disinformation 2.0. Atlantic Council.
<https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/democratic-defense-against-disinformation-2-0/> (05.05.2021).
- Põhikooli riiklik õppekava, lisa 1**, ainevaldkond „Keel ja kirjandus“. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 1. Jõustunud 1. septembril 2014.
<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1030/3202/1012/1m%20lisa1.pdf#> (06.05.2021).
- Riigikaitse arengukava 2017–2026. Arengukava avalik osa.** 2017.
https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/rkak_2017_2026_avalik_osa.pdf (06.05.2021).
- Riigikogu otsuse „Eesti julgeolekupoliitika alused“ heakskiitmine, lisa.** Eesti julgeolekupoliitika alused. 2017.
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/3060/6201/7002/395XIII_RK_o_Lisa.pdf# (06.05.2021).
- Robinson, O.; Coleman, A.; Sardarizadeh, S.** 2019. A report of anti-disinformation initiatives. Oxford Internet Institute.
<https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/08/A-Report-of-Anti-Disinformation-Initiatives> (05.05.2021).

- Shea, J.** 2016. Resilience: a core element of collective defence. – NATO Review, March 30.
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html> (05.05.2021).
- Stray, J.** 2017. Defense Against the Dark Arts: Networked Propaganda and Counter-Propaganda. – Medium, February 27.
<https://medium.com/tow-center/defense-against-the-dark-arts-networked-propaganda-and-counter-propaganda-deb7145aa76a> (05.05.2021).
- Tambini, D.** 2017. How advertising fuels fake news. LSE Media Policy Project Blog, February 24.
<https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2017/02/24/how-advertising-fuels-fake-news/> (05.05.2021)
- Wardle, C.; Derakhshan, H.** 2017. Information Disorder: Towards an interdisciplinary framework for research and policy making. Euroopa Nõukogu.
<https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (05.05.2021).

JOHANNES VOLTRI, MA

Eesti Rahvusringhäälingu ajakirjanik